

Մ. ԽԱԶԻԿՅԱՆ

ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ
ԿՈՒԼՏՈՒՐԱՆԵՐԻ
ՆԾԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՅԵՎ ՄԾԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

033

Ռ-28

1934

ԵՐԱԳ. ՍԵՎԺՈՎՅԱՆ ՍՈՎԿԵՍՏԻՆ
ՀՎԵՑԱՐԵԿՎԶՈՒԹՅՈՒՆ

04 AUG 2010

Մ. ԽԱԶԻԿՅԱՆ

633
Խ-28

ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԿՈՒՆՏՐՈՒՐԱՆԵՐԻ

ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՅԵՎ ՄՇԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

2010-08-04

08 MAY 2013

18396

59753-66

ՇԱՐՔԱՄՇԱԿ ՅԵՎ ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԿՈՒՆՏՐՈՒՐԱՆԵՐԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Շարքամշակ և տեխնիկական կուլտուրաներն արդյունաբերության հումուլթները մատակարարման, հողի հատկութունները լավացնելու, աշխատավորության սննդի մատակարարման և այլ տեսակետներից խոշոր նշանակություն ունեն ժողովրդական տնտեսության համար: Հետևաբար պատահական չէ, վոր այդ կուլտուրաները մեծ տեղ են բռնում մեր ցանքի մեջ:

Ինչո՞ւմն է կայանում տեխնիկական բույսերի նշանակությունը: Նրանում, վոր՝ 1) թեթեվ արդյունաբերությունը հումուլթ են մատակարարում, 2) վորպես շարքամշակ կուլտուրաներ, իրանցից հետո ցանված կուլտուրաների բերքն են բարձրացնում, 3) մարդկանց և կենդանիներին բարձր վորակի մնունդ են տալիս, 4) տարածության յուրաքանչյուր հեկտարից ավելի շատ որգանական չոր նյութ է ստացվում, 5) չոր տարիներին տեխնիկական կուլտուրաների բերքը ավելի լավ է լինում՝ համեմատած հացբույսերի բերքի հետ և զգալի չափով լրացնում է տնտեսության մեջ առաջացրած պակասը:

Իյուղատնտեսությունը թեթև արդյունաբերության հումուլթ մատակարարող գլխավոր աղբյուրներից մեկն է:

Շարքամշակ բույսերից ստացված հումուլթներով գլխավորապես մատակարարվում են տեքստիլ, պահածոյի, շաքարի, ձիթահան, ալրաղաց և այլ արդյունաբերական ձեռնարկները, վորոնք մեծ տեղ են բռնում Հյուսիսային կովկասի ժողովրդական տնտեսության մեջ:

Ցուղատու և թելատու կուլտուրաների ցանքսի տարածությունից, բերքատվությունից է կախված թեթեվ արդյունաբերության այս ճյուղի զարգացումը:

Յեթե գյուղատնտեսությունը տեքստիլ գործարանին բամբակ չհանձնի, ապա նա չի աշխատի և կտորեղեն չի արտադրվի, կամ յեթե արևածաղիկ, սոյա, սաֆլոր, դենդերչակ և յուղատու բույսեր չցանվեն, ապա ուրեմն սննդաուլթյան միջերջները կկրճատվեն, կանգ կառնեն ձիթահան գործարանները, մեքենաները, այերոպլանները և այլն:

Ուրեմն պարզ է, վոր տեխնիկական կուլտուրաները շատ բան են տալիս ժողովրդական տնտեսությանը: Վերցնենք, որինակ՝ Հյուսիսային Կովկասի թեթև արդյունաբերությունը, վորին կամ նյութ մատակարարողը գլխավորապես հանդիսանում է մեր յերկրամասի գյուղատնտեսությունը: Այս հանգամանքը կրկին անգամ գալիս է հաստատելու այն մեծ դերը, վորն ունեն արդյունաբերական տեխնիկական կուլտուրաները մեր սոցիալիստական տնտեսության մեջ:

Շարքամշակ և տեխնիկական կուլտուրաների նշանակությունը մեծ է նաև ագրոտեխնիկական տեսակետից: Ինչպես կտեսնենք, այդ կուլտուրաների շարքերի մեջ բույսեր անելու շրջանում հողը 3—4 անգամ մշակվում է, փխրացվում, մաքրվում է մոլախոտերից և տնտեսվում է հողի մեջ գտնված ջրի ընդհանուր պաշարը: Բոլոր տեխնիկական կուլտուրաների համար հողը հերկվում է շատ խորը, վորով հողակոշտերը վոջնչացվում են: Մշակման վերոհիշյալ բոլոր յեղանակները հողի մեջ կուտակում են սննդանյութ, խոնավություն և այլն:

Տեխնիկական բույսերի մեջ կան և այնպիսիները, վորոնք հողը հարստացնում են սննդայնութեամբ:

Այդպես են բոլոր պատիճավոր բույսերը: Այս է ահա պատճառը, վոր նրանցից հետո ցանված բույսերի բերքը չափազանց բարձր է լինում: 1927 թվին, Ստավրոպոլում կատարված փորձերից պարզվել է, վոր աշնանացան ցորենը սև ցելից հետո տվել է 8 ցնտ. բերք, սոյայից հետո՝ 13 ցնտ. կարտոֆիլից հետո՝ 10 ցնտ. Թեպես սև ցելը ճանաչվում է աշնանացան ցորենի համար հողի մշակման լավագույն յեղանակը, բայց ինչպես յերևում է, սոյան և կարտոֆիլը մի քանի ցենտներ գերազանցում են նրանցից, միևնույն ժամանակ արտն ազոտ չի մտնում, ինչպես սև ցելի ժամանակ, այլ ոգտագործվում է և ստացվում է ահագին ոգուտ:

Չանագան փորձադաշտեր բազմաթիվ փորձեր են կատարել պարզելու համար նախորդող տարբեր կուլտուրաների ազդեցությունը գարնանացան ցորենի բերքատվության վրա, (թվերը առնված են Лавлинский. «Кукуруза на Сев. Кавказ» գրքից):

Նախորդող կուլտուրաներ	Փ Ո Ր Ձ Ա Դ Ա Շ Տ Ե Ր					
	Խորամանկ	Սև մակալ	Կրամս դար	Գոմի	Գոմնցի	Սարսուղ
Գարնանացան ցորեն	100	100	100	100	100	100
Արևածաղկից հետո	118	—	115	—	132	106
Կարտոֆիլից հետո	—	148	114	127	—	119
Գյուլից հետո	—	—	132	—	—	131
Յեզիպտացորենից հետո	135	145	115	123	132	119

Այստեղ գարնանացան ցորենի սովորական ցանքսի բերքը ընդունված է վորպես 100%, իսկ մնացածները ցույց են տալիս, թե քանի տոկոսով բարձրանում է գարնանացան ցորենի բերքատվությունն այս կամ այն նախորդող բույսին հաջորդելով:

Շարքամշակ կուլտուրաները մոլախոտերի դեմ պայքարելու գլխավոր միջոցներից մեկն են հանդիսանում: Այդպես, որինակ՝ փորձերը ցույց են տվել, վոր տարբեր կուլտուրաներ իրենց արտի մեջ տարբեր քանակությամբ մոլախոտեր են պահում, աշնանացանքսի արտում գտնվել են 106 տեսակ մոլախոտերի սերմեր, իսկ կարտոֆիլի արտում 48 տեսակ:

Արդյունաբերական և տեխնիկական կուլտուրաները մարդկանց և անասուններին ապահովում են բարձր վորակի սննդամթերքներով:

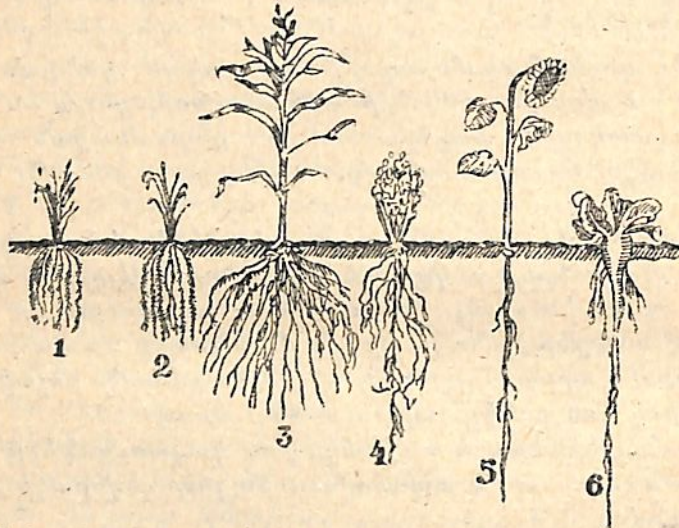
Քանի վոր անասնաբուծության պրոբլեմը դեռ լրիվ կերպով չի լուծվել, քանի վոր նրանից ստացված սննդաբերքը մարդկանց դեռ չի բավարարում, տեխնիկական բույսերից ստացված մթերքները հանդես են գալիս այդ պակասը լրացնելու համար, վորով նրանք, իբրև սննդամթերք, մարդկանց համար խոշոր նշանակություն են ստանում:

Արմատապտուղները և պարարտապտուղները միևնույն տարածությունից ավելի շատ որգանական չոր նյութ են տալիս, քան մի ուրիշ տեսակի կուլտուրա: Որինակ՝ կարտոֆիլի մի հեկտարից միջին բերքատվության դեպքում, ստացվում է 18,7 ցնտ. որգանական չոր նյութ, լավ բերքի դեպքում 27 ցնտաներ: Մի հեկտար ցորենը միջին թվով տալիս է 5 ցնտաներ կամ 3 անգամ պակաս:

Յեթե վերցնենք շաքարի ճակնդեղը, ելի կստացվի նույն պատկերը. որինակ՝ հաճարի մի հեկտարից ստացվում է 15,6

ցենտ. չոր նյութ, իսկ ճակնդեղից 40—45 ցենտ. այստեղ և նույնպես ստացվում է 3 անգամ ավելի:

Արդյունաբերական տեխնիկական կուլտուրաները հնարավորություն են տալիս կոլտնտեսության մեջ գտնված աշխատող ձեռքերն ոգտագործել լրիվ և ռացիոնալ կերպով: Յեթե վերցնենք մի տնտեսություն, ուր ցանված են գլխավորապես հացահատիկային կուլտուրաներ, ապա կտեսնենք, Վոր ցանքսի աշխատանքներով մոտավորապես ապրիլի սկիզբներից, զբաղված է լինում, աշխատող ձեռքի քիչ մասը, իսկ մնացած մասը,

Նկ-1 Ձանագամ կուլտուրաների արմատների խորությունը. — 1 գարնանցան ցորեն, 2 աշնանցան ցորեն, 3 յեղիպտացորեն, 4 լյուցիբն, 5 արվածադիկ, 6 ճակնդեղ

գլխավորապես կանայք՝ մնում են անգործ, առանց աշխորի: Յանքսի վերջից մինչև հունձը նույնպես անգործ են, հունձի ժամանակ աշխատող ձեռքերի մոտավորապես կեսն է զբաղված լինում և միայն բերքահավաքի ժամանակ զբաղված են ամենքը:

Յեթե տնտեսությունը իր ցանքսաշրջանի մեջ ունենա շարքամշակ ու տեխնիկական կուլտուրաներ, վորոնք պահանջում են համեմատաբար ավելի շատ աշխատող ձեռքեր, այդ դեպքում աշխատանքի ամբողջ ժամանակաշրջանում զբաղված կլինեն բոլորը: Մինչդեռ շարքամշակ կուլտուրաների համար աշխատող շատ ձեռքեր են հարկավոր, հացահատիկային կուլտուրաների համար համեմատաբար քիչ մարդ է պահանջվում: Ուրեմն՝ կոլտնտեսության ցանքսաշրջանի մեջ շարքամշակ կուլտուրա-

ներ մտցնելով շատ ոգուտ և ստացվում և աշխատող ձեռքերն էլ լրիվ են ոգտագործվում:

Բացի այս բոլորից, շարքամշակ կուլտուրաների շնորհիվ, կոլտնտեսություններն ապահովված են լինում բերքով յերաշտի տարիներին, յերբ հացահատիկների բերքն ավելի պակաս է լինում:

Այն ինչ, շարքամշակ կուլտուրաներն, իրանց արմատներով ավելի խոր շերտերից կարողանում են խոնավություն ու սնունդ վերցնել և ոգտագործել ամօվա յերկրորդ կեսի անձրիվերը:

1921, 24, 26, թ.թ. յերաշտ տարիներին, յերբ հացահատիկների բերքը վատ էր, յեգիպտացորենը 1 հեկտարից միջին թվով տվեց 8,7 ցենտներ, արևածաղիկը—10 ցենտներ:

Այս յերևույթը բացատրվում է նրանով, վոր մեր յերկրամասի պայմաններում անձրևներ գալիս են գլխավորապես մայիսի վերջերին և հունիսի—հուլիս ամիսներին, այսինքն՝ այն ժամանակ, յերբ հացահատիկների ամենաշատ խոնավություն պահանջած ժամանակաշրջանն անցած է լինում, հետևաբար այդ անձրևներից նրանք վոչ միայն ոգուտ չեն ստանում, այլ և մնասվում են:

Յեվ ընդհակառակը, համարյա բոլոր շարքամշակ կուլտուրաների ամենաշատ խոնավություն պահանջած ժամանակաշրջանը գալիս է հունիսի վերջերին և հուլիսի սկիզբներին, այսինքն՝ նրանց ծաղկած շրջաններին, հետևաբար և այդ անձրևները մեծ ոգուտ են տալիս շարքամշակ կուլտուրաներին:

Այժմ անցնենք Հյուսիսային Կովկասում մշակվող շարքամշակ և տեխնիկական գլխավոր կուլտուրաների մշակման ձևերին, և բերքի բարձրացման միջոցների պարզաբանման: Կանգ ենք առնելու գլխավորապես հետևյալ կուլտուրաների վրա—յուղատու բույսեր, արևածաղիկ, սոյա, գենազերչակ, շարքամշակ հացահատիկներ՝ յեգիպտացորեն, բրինձ, թեյային բամբակ, արմատապտուղներ և պալարապտուղներ՝ կարտոֆիլ, շաքարի ճակնդեղ, և այլ բույսերից՝ ծխախոտ:

ՀՅՈՒՄԻՍԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ ՏԱՐԱԾՎԱԾ ԸՆԲՔԱՄՇԱԿ ՅԵՎ ՏԵՆՆԻԿԱԿԱՆ ԲՈՒՅՄԵՐԻ ՄՇԱԿՈՒՄԸ

1. ԱՐԵՎԱԾԱՂԻԿԸ

Հ. Կովկասում ամենատարածվածը արևածաղիկն է, վորովհետև նա ավելի առաջ է մուտք գործել այստեղ և ավելի լավ է զարգանում մեր պայմաններում, քան որինակ՝ գենազերչակը:

Վերջին տարիները Հյուսիսային Կովկասում արևածաղկի շարքին սկսեցին մշակվել նոր կուլտուրաներ, ինչպես, որինակ՝ սոյան, գենագերչակը և այլն:

Հյուսիսային Կովկասում արևածաղիկը շարքամշակ և տեխնիկական բույսերի ընդհանուր ցանքսի մեջ բռնում էր հետևյալ տեղը.

1925 թ. — 54%	1930 թ. — 38%
1928 թ. — 56,5%	1931 թ. — 40%

Թեպետ նրա սովորյալ իջել է, բայց դա մյուս բույսերի համեմատությամբ է: Յեթե 1931 թ. բոլոր յուզասու բույսերից ստացվում էր 670 հազ. տոնն հատիկ. ապա այդ թիվը յերկրորդ հնգամյակի վերջին պիտի հասնի մինչև 1,620 հազար տոննի, պարզ է, վոր նոր կուլտուրաների ցանքսն ավելանալու յե մեծ չափով:

Արևմտադարձի ոգուհները: Ինչ ոգուհներ է տալիս արևմտադարձի մեր ժողովրդական անտեսությանը և ինչո՞վ բացատրել, վոր նա այդքան մեծ տեղ է բռնում: Նախ և առաջ արևածաղկից ստացվում է բարձր վորակի յուղ, վորը փոխարինում է կենդանական յուղին. նա իր մեջ պարունակում է մեծ քանակությամբ սննդանյութեր:

Արևածաղիկը, վորպես յերաշտադիմացկուն բույս, շատ մեծ նշանակություն ունի չոր ուայոններում: Հացահատիկների բերքի պակասության դեպքում, նա լրացնում է այդ պակասն իր բավարար բերքով: Բացի դրանից, արևածաղիկը, վորպես տեխնիկական բույս, մեծ նշանակություն ունի նաև արդյունաբերության մեջ:

Պարունակելով իր մեջ մեծ քանակությամբ ձեթ, նա զարգանում է յերկրի յուղահան արդյունաբերությունը, շինվում ու աշխատում են սապոնի բազմաթիվ դործարաններ, նրա ցողունի մոխրից ստացվում է պոտաշ, վորը դործածվում է ոճոսագործության, ներկարարության և այլ բնագավառներում: Այս տեսակետից արևածաղկի արդյունաբերական տարանջային նշանակությունը շատ մեծ է: Արևածաղկի քուսպը կենդանիների համար դործածվում է վորպես կեր և համարվում է ամենավորակիս, սպիտակուցով հարուստ կերերից մեկը:

Բացի վերոհիշյալներից, արևածաղիկն ունի նաև ազրոտեխնիկական նշանակություն: Նրա տակի հողը մի քանի անգամ մշակելով փափկանում է, վորչնչացվում են մոլախոտերը և նրա մեջ պահպանվում է խոնավությունը:

Ցանկոյ ցորենի համար այդպիսի հողը լավագույնն է համարվում: Չմենը դաշտում մնացած ցողունները նպաստում են ձյան կուտակման, վորը գարնանը հալվելով առատորեն ծծվում է հողի մեջ և շատացնում է նրա ջրապաշարը:

Այս է պատճառը, վոր արևածաղիկը ցանվում և մշակվում է ընդարձակ չափերով և հետագայում էլ նա մեծ տեղ է բռնելու մեր սոցիալիստական անտեսության մեջ:

Ինչպես ասացինք, արևածաղիկը յերաշտին դիմացկուն և շատ տաքություն սիրող բույս է: Նրա զարգացման և հասունության շրջանը տեվում է 3—4 ամիս: Յերաշտի Ինստիտուտի սովյալներով, արևածաղիկը հարավային սևահողերում, տարբեր պայմաններում տվել է՝ խոնավ տարիներում՝ 1925, 26, 28, թ.թ. 14 ցենտներ, իսկ յերաշտ տարիներում 1921, 23, 24, 29, թ.թ. 10 ցենտ. և այս այն տարիներին, յերբ հացահատիկները փչացել են ամբողջապես: Փորձերը ցույց են տվել, վոր արևածաղիկը անձրեվային տարիներին սաստիկ վնասվում է ծանց հիվանդությունից:

Անձրեր նրան անհրաժեշտ է մինչև ծաղկելը, հետո արդեն կարող է առանց նրան զարգանալ:

Ինչպիսի հող է պահանջում: Հողի նկատմամբ արևածաղիկը շատ պահանջկոտ չէ. Հ. Կովկասի բոլոր հողերումն էլ կարող է բերք տալ, բայց և այնպես սևահողի մեջ իրան շատ լավ է գգում: Ուրեմն արևածաղիկը լինելով յերաշտադիմացկուն բույս, մեծ քանակությամբ ջուր չի պահանջում և կանոնավոր մշակվելու դեպքում ձմրան և գարնանային մթնոլորտային տեղումներից ստացված ջրերով կարող է լավ բերք տալ: Չի կարելի խորհուրդ տալ, վոր նույն տեղում ցանվի, վորովհետև նա հողից մեծ քանակությամբ կալիում է վերցնում և շատ վարակիչ հիվանդություններ է տարածվում հողում:

Արևածաղիկը հողից մեծ չափով կալիում վերցնելով, պահանջում է կալիումի պարարտացում:

Հողի մեակումը: Արևածաղիկի համար հողը պետք է հերկել 18 ամից վոր պակաս: հերկումը լավ է կատարել աշնանը կամ վաղ գարնանը, դաշտային աշխատանքն սկսվելուց 5 կամ 10 ուր հետո:

Գարնանը պետք է տափանել: Հողը չափից դուրս կարծրանալու դեպքում անհրաժեշտ է տափանի փոխարեն կուլտիվատորով փափկացնել, այն հաշվով, վոր սերմն ընկնի փափկացրած շերտում: Գարնանը հերկելուց հետո, անհրաժեշտ է յերկու հերք տափանել, իսկ արակատորով հերկելու դեպքում

անմիջապես և տափանվում գութանին կապած տափանով: Այս աշխատանքից հետո ցանքսը անհրաժեշտ և կատարել հնարավորութեան չափ վաղ, վորովհետև նախ նրա սերմի կեղերը կոշտ լինելով դժվար և ուռչում ու ճեղքվում, իսկ յերկրորդն ել արևածաղկի համար անհրաժեշտ և յերկար ժամանակ, վոր հասնի:

Յանձնի ժամանակը: Վաղ գարնանը Հ. Կովկասի կուրստեսություններն իհարկե ցանում են գարնանացան ցորեն, վորն արևածաղկից ավելի յե փնասվում ուշ ցանվելուց, դրա համար ել հացահատիկային կուլտուրաներից անմիջապես հետո չպետք և ցանել արևածաղկի: Փորձական դաշտերի բազմամյա փորձերը ցույց են տալիս, վոր ցանքսը լավ և կատարել ապրիլի մեկից մինչև 30-ը, ինչպես ցույց և տալիս այս աղյուսակը:

Բերքը 1 հեկտարից ցեխներով

Փորձական կայաններ	ՑԱՆՔՍԻ ԺԱՄԱՆԱԿԸ							
	1		10		15		20	
	Ապրիլ	Մայրիլ	Ապրիլ	Մայրիլ	Ապրիլ	Մայրիլ	Ապրիլ	Մայրիլ
Կրասնոդարի	18,41	—	17,83	—	16,11	—	10,23	6,54
Ռոստովի	—	12,14	—	12,82	12,49	10,79	9,6	—
Դոնեցի	—	—	—	—	18,21	19,2	17,21	—
Եսենտուկի	8,25	6,62	6,81	7,18	—	5,45	—	—

Յեթե այս աղյուսակն ուշադրութեամբ դիտենք, կտեսնենք, թե վեր ուայոնները, յերբ են ցանելու արևածաղկի, վորպեսզի կարողանան առավելագույն բերք ստանալ:

Ինչպիսի սերմեր յեվ ինչպես ցանել: Պետք և ցանել մաքուր տեսակավոր սերմ, վորպեսզի աշխատանքը դուր չանցնի: Հ. Կովկասի համար այդպիսի սերմեր պետք և համարել հետևյալները. յուզատու տեսակներից՝ «խարկոյան 10-ը» «սարատովյան 169» «կրուզի 631»։ այս սերմերը մեծ մասամբ զրահավոր են ու դիմանում են արևածաղկային թրթուրի ավերամեքին, տարածված են ամբողջ յերկրամասում, բայց ավելի շատ հյուսիսային ուայոններում: Յուզատու արևածաղկին աչքի յե ընկնում իր կարճ հասակով, փոքրիկ գլխարկով և յերաշտի դեմ իր կայունութեամբ: Այսպիսով ստացվում և մեծ քանակութեամբ ձեթ մոտավորապես 30 — 40 տոկոս. սրանց յուղարեութեան չափը յերևում և հետևյալ աղյուսակից:

Չերի օսկոսը սերմի մեջ

(Հ. Կովկասի արյուճարերական գիտական հետազոտական ինստիտուտի 3-ամյա միջին տվյալներով)

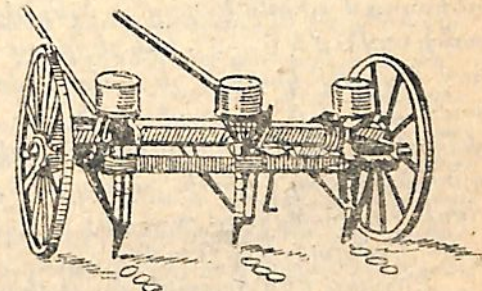
Սերմի տեսակները	Կրասնոդար	Ռոստով	Ստավրոպոլ	Դոնի	Դոնեցի
Կրուզիկ A—41	30,4	30,9	30,4	32,3	31,4
Պարկովյան	30,6	29,5	29,6	32,1	30,8
Սարատովյան 169	30,1	30,1	29,8	31,2	30,7
Տեղական	—	29,5	29,6	31,6	—

Այս բոլոր տեսակների բերքատվութիւնը կախում ունի նրանց մշակութեան ուայոնների և նրանց վրա տարված խնամքի պայմաններից:

Յանելուց առաջ սերմն անհրաժեշտ և լախտահանել ֆորմալինով, վորպեսզի մեկային հիվանդութիւնների սպորները վոչնչանան:

Յանելու խորութիւնը վորոշակի դեր և խաղում արևածաղկի հետագա զարգացման համար:

Հյուսիսային Կովկասի համար միջին խորութիւնն ընդունված և 5 — 7 սմ, բայց տարբեր տեղի պայմանների համաձայն այդ նորման ավելանում կամ պակասում և. չոր յեղանակներին անհրաժեշտ և մի քիչ խորը ցանել ու հանցնել 10 սմ-ի: Յանելու համար պետք և գործածել նոր սերմ, 1—2 տարուց ավելի մնացած սերմն իր արժեքը կորցնում և ու վորպես սերմացու անպտանում և:

Նկ. 2. Փնջածով շարժացան պրոպաշնոյ կուլտիվատորների համար

Արևածաղիկը ցանվում և սովորական շարժացան մեքենայով կամ հատուկ մեքենաներով (նկ 2): Թեպետ գոյութիւն ունեն ցանելու շատ յեղանակներ, շարժացան, փնջային, շաղացան, և այլն, բայց ամենալավը շարժացան փնջային յեղանակ և, վորը կատարվում և հատուկ մեքենաների միջոցով:

Շարժերն իրարից պետք և 50 — 70 սմ հեռու լինեն: Շարժամիջի աշխատանքները մեքենաներով կատարելու համար թողնվում և 90 սմ: Մեքենայով ցանելիս, մեկ հեկտարի վրա ցանվում և 15 — 20 կգ սերմացու:

Արեվաձաղիկ աւելանագանը: Վերջին ժամանակներս Հյուսիս-կովկասում բազմաթիվ փորձեր են կատարում արևածաղիկը աշնանը ցանելու համար: Այստեղ այս միտքը ծագել է այն պատճառով, վոր մեզանում դարձանագանքսի պլանը միշտ լայնացվում է, նամանավանդ տեխնիկական և շարքավազ կուլտուրաները, վորոնց մշակութային համար բազմաթիվ աշխատող ձեռք է պահանջվում: Աշնանը համեմատաբար քիչ աշխատող ձեռք է պահանջվում, վորովհետև աշնանագանքսի կամպանիայի սկսելու և վերջացնելու ժամկետը յերկար է, և բացի դրանից, բերքը զգալի չափով բարձրանում է:

Արևածաղիկի ցանքան աշնանը կատարելու դեպքում այնպիսի ժամանակ պետք է գտնել, վոր սերմը աշնանը չծլի, ապա թե վոչ՝ նա ամբողջապես կվոչնչանա: Սերմի ծլելու համար պահանջվում է 8⁰ ջերմութուն, սրանից ցածր լինելու դեպքում նա հողում կմնա չծլած: Մնչկորը հետևապես կայանում է նրանում, վոր արևածաղիկը ցանվի այն ժամանակ, յերբ տվյալ ռայոնում ջերմաստիճանը +8⁰-ից ցածր լինի: Յերկրային ողեքնութաբանական կայանում յեղած տվյալների հիման վրա, կարելի յե վորոշել ցանքսի ժամանակը առանձին ռայոններում: Այսպես, որինակ՝ հյուսիսային ռայոններում նոյեմբերի 1 և 11 դեկտեմբերում սերմը կարող է ծլել, վորովհետև միջին ջերմութունը տատանվում է 5—9⁰, իսկ յերրորդ դեկտեմբերում միանգամայն ապահով կերպով կարելի յե ցանել, վորովհետև ջերմաստիճանը լինում է 3—5⁰: Հյուսիսային ռայոններում ողի ջերմութունը փոփոխական է հոկտեմբեր և նոյեմբեր ամիսներում, այդ հանգամանքը մեզ չպիտի շտապեցնի, վորովհետև այդ ամիսներին հողի ջերմութունը շատ քիչ է փոփոխվում և նրա ջերմութունը շատ դանդաղ է իջնում:

Ինչպես մեզ հայտնի յե, յերկար ժամանակ հողի մեջ մնացած սերմացուն յեթե նա ուռչացած է, կորցնում է իր ծլունակութունը և արագ կուտակվելու պատճառով նրա մեջ մեծ քանակութամբ թթուներ են առաջանում և հիվանդանում է:

Այսպես ուրեմն, արևածաղիկը աշնանը ցանելու դեպքում, պետք է ցանել քիչ խոնավութուն ունեցող հողում, վորպեսզի անմիջապես չուռչի:

Արևածաղիկը աշնանը ցանելու համար հողը պետք է հերկել 12—18 ամ խորութամբ և ինչքան շուտ՝ այնքան լավ: Վարած հողը տափանում են և թողնում, մինչև վոր ցանքսի ժամանակը դա, իսկ վերջինս, ինչպես ասացինք, վորոշվում է տվյալ ռայոնի յեղանակին (ողի և հողի ջերմութայնը) նայելով: Այս-

պես, որինակ՝ նոյեմբերի 11 դեկտեմբերում ցանվում է հյուսիսային բոլոր ռայոններում, 111 դեկտեմբերում ցանվում է Տագանրոգի, Մյանսկայան, Մեչոտինսկի և Սալսկի ռայոններից սկսած դեպի հարավ-արևելյան ռայոնները:

Դեկտեմբերի 1 դեկտեմբերում սկսում են ցանել՝ Սլավյանսկի, Տիմաշովսկի, Արմավիրի և հարավային մյուս ռայոններում:

Ցանվում է 6—8 ամ խորութայն մեջ շարքացանով: Շարքերի մեջ յեղած տարածութունը 50—70 ամ է լինում: Գարնանը անհրաժեշտ է 1-կամ 2 անգամ տափանել: Իսկ յեթե ծիլերը շատ խիտ չեն, այլ ցանցառ են, պետք է զգուշ լինել, վորովհետև կարող է 20—25% վոչնչանալ: Հետագայի խնամքն ուռչն է, ինչ վոր գարնանագանինը:

Արեվաձաղիկի խնամք: Արևածաղիկի խնամքին պատակը պիտի լինի նախ՝ փափկացնել հողը և հետո՝ վոչնչացել մոլախոտերը:

Դրա համար արևածաղիկը չորս տերև արձակելուն պես իսկույն պետք է սկսել աշխատանքը, անկախ նրանից՝ մոլախոտ կա թե չկա, միևնույնն է, պետք է հողը փափկացնել՝ շարքամիջի տարածութունը մեքենայով, իսկ բույսի մեջտեղը ձեռքով:

Միաժամանակ անհրաժեշտ է ամենայն զգուշութամբ ծիլերը ցանցառացնել, վորովհետև խիտ աճող բույսերը չեն կարող լավ զարգանալ, տեղի սղակասութայն պատճառով:

Յերկրորդ քաղհանի ժամանակ ցանցառացնում են, վերջնականապես շարքերում թողնում են այնքան տարածութուն, ինչքան հարկավոր է նորմայով: Պետք է աշխատել, վոր արտում մոլախոտեր չբուսնեն, վորպեսզի արևածաղիկի համար անհրաժեշտ լույսն ու խոնավութունն աննպատակահարմար կերպով չծախսվի: Հողն անհրաժեշտ է փխրուն պահել, վորպեսզի արմատը կարողանա անհրաժեշտ ուղը, ջերմութունը, խոնավութունը հեշտութամբ ստանալ, բացի դրանից, փխրած հողը շատ քիչ շուր է գոլորշիացնում: Գյուղացիները հաճախ կտրում են արևածաղիկի տերևները, կարծելով թե կոթի մեջ գնացած սնունդը կգնա գլխարկին. դա իհարկե սխալ հասկացողութուն է, դրանով մեծ վնաս են հասցնում բույսին: Արևածաղիկն իր տերեփները միջոցով սննդանյութ է պատրաստում կոթի (ցողունի) համար և ինչքան խոշոր են ըրա տերևները, այնքան առատ սնունդ է ստանում ամբողջ բույսը: Հետևապես, յերբ մենք կտրում ենք տերևները, բույսին զրկում ենք սննդանյութ պատրաստող գործարաններից և բնականաբար բերքն էլ կլինի սակավ: Բացառիկ դեպքերում միայն կարելի յե թույլատրել տերևները մի մասը կտրել, վորպես յերաշտի դեմ պալքարելու միջոց:

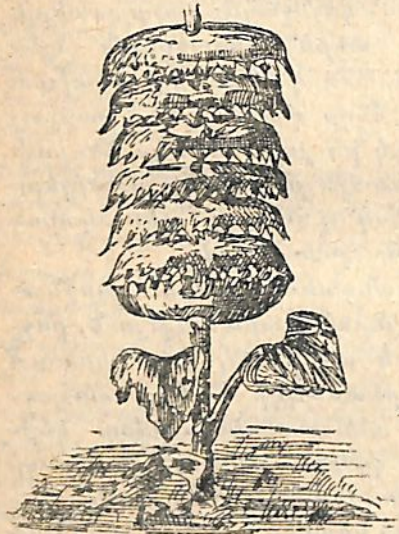
Բերքահավաքը: Բերքահավաքը սկսում է այն ժամանակ, յերբ արևածաղկի հասկն արդեն դեղնել է և տերևներն սկսել են չորանալ, իսկ սերմն ստացել է հասուն գույն ու բավականաչափ ամրացել է:

Այդ լինում է ցանելուց մոտավորապես 4 ամիս հետո, ոգոստոս և սեպտեմբեր ամիսներին նույն տեղի կլիմայի, ցանքսի ժամանակի և բույսի հասունության աստիճանին:

Բերքահավաքը կատարելու համար միջոցներ շատ կան. այսպես, որինակ՝ 1) կտրում են ցողունի հետ միասին, 2) կտրում են միայն հասկը լավ չորացնելուց հետո, 3) կտրում են հասկը և անցկացնում ցողունի վրա, վոր չորանա: Առաջին յեղանակը շատ կորուստ է տալիս, յեթե զգուշությամբ չհավաքվի, մինչև անգամ բերքի 50% կարող է վնասալ: Յերկրորդ յեղանակը նույնպես շատ կորուստներ է տալիս, բացի դրանից, այդ յեղանակը կիրառելիս՝ անհրաժեշտ է 2—3 անգամ անցնել արտովը և հասունացածները քաղել:

Յերրորդ ձևը վորոշ լավ կողմունի և կատարվում է այսպես.

Արևածաղիկը հասունանալուց բավականին հետո՝ սկսում են կտրել և 6—7 շաբթի վրա յեղած գլխարկներն անց են կացնում մեկ շաբթի ցողունի վրա՝ մեկի յերեսը դեպի վեր, մյուսինը դեպի ներքև: (նկ. 3) Այդպես թողնում են մոտավորապես 8—10 որ, վոր լավ չորանա և հետո արդեն հավաքում են չորացած հասկերը և

նկ. 3. Արևածաղկի գլխարկները ցուցնի վրա անցկացրած

անմիջապես դարսում սալերի մեջ: Բերքահավաքի այս ձևը նախ՝ հնարավորություն է տալիս լավ չորացնել և յերկրորդ՝ կորուստներ քիչ է ունենում:

Արևածաղիկը կալսում են մեքենաներով և ձեռքով:

Այն ժամանակ, յերբ մենք Հյուսիսային կովկասում անցել ենք համատարածին, աշխատանքի մեքենայացման մեջ ունենք խոշոր նվաճումներ: Արևածաղկի բերքահավաքի մեջ նույնպես մացված է մեքենայացում, բանեցվում են հատուկ արևածաղկի կալսիչներ կամ գործ են անում հացահատիկների սովորական

կալսիչներ, վորոնք այդ նպատակի համար հարմարեցված են լինում:

Հիվանդությունները յեվ վնասատուները: Արևածաղիկն ունի շատ թշնամիներ և հիվանդություններ, վորոնք անաղին վնասներ են հասցնում: Ամեն մի կոլոնտեսականի և մասնագետի պարտականությունն է ազիտացիա մղել կանոնավոր ցանքսփոխություն մտցնելու՝ վնասատուների դեմ պայքար մղելու համար:

Արևածաղկի ամենավտխերիմ թշնամին է ճրագախոտը (30-րաշախա): Սա մի մակաբույժ մոլախոտ է, վորն ամբողջապես ամրանում է արևածաղկի արմատի վրա ու ապրում նրա հաշվին: (նկ. 4) Նա իր արմատաման ստորյերկրյա մասով ամրանում է արևածաղկի արմատին ու սրա վերցրած հյուսթերով սնվելով, կասեցնում է արևածաղկի զարգացումը: Յեղել են դեպքեր, յերբ արտը վարակված է յեղել ճրագախոտով, վորի պատճառով ցանքն ամբողջապես փչացել է և բերք համարյա չի ստացվել: Ճրագախոտի սերմերը հողում յերկար են ապրում և յերբ արևածաղիկն արմատ է արձակում, ճրագախոտը մոտենում և կալսում է նրա արմատներին ու սկսում զարգանալ: Միտարի արևածաղիկ ցանված հողում 5—6 տարի ուրիշ բույսեր պետք է ցանել: Ահա այս պատճառով, արևածաղկի մշակության ազրոնոմիկան կանոնների մեջ պետք է մտցնել նաև նրա կանոնավոր ցանքսաշրջանառությունն ու խնամքը: Ճրագախոտի դեմ պայքարելու մի քանի միջոցներ կան, վորոնք անպայման պետք է վերացվեն: Դրանք են՝ 1) սերմի ախտահանումը ֆորմալինով, 2) ճագարախոտի սերմի ջոկելը և նրանց վոչնչացնելը, 3) առաջբերել ճրագախոտի դիմացկուն տեսակներ, 4) 5 կամ 6 դաշտյան կանոնավոր ցանքսաշրջան մտցնել:

նկ. 4. Արևածաղկի վարագուի

Արևածաղկի թրթուրը նույնպես շատ վնասներ է հասցնում թիթեռնիկը զիշերը ձվերը դնում է արևածաղկի ծաղկի վրա ձվերից դուրս է գալիս թրթուրը, վորն ապրում է ծաղիկներ, ուտելով, իսկ մեծանալուց հետո կրծոտում է հատիկը: Նրա,

դեմ պայքարելու միջոցներն են՝ 1) վարակված հասկերը վո-
չնչացնել, 2) պայքարել մոլխոտների դեմ, 3) բերքի մնացորդ-
ներն անմիջապես դաշտից հավաքել, 4) առաջարկել կայուն տե-
տակներ:

Արևածաղկի ժանգն ավելի շատ ե լինում խոնավ տարիներ-
ին ու խոնավ ուայոններում: Հունիսի վերջերին և հուլիսի
սկիզբներին նա յերևում ե նախ ցողունի ներքևի մասում, ապա
բարձրանում ե վերև մինչև հասկն ու փչացնում նրան: Նրա
դեմ պայքարելու միջոցներն են՝ սերմը ակտահանել, այն հաշ-
վով, վոր գոնե, 4 — 5 տարի միևնույն տեղի վրա չցանվի: Առա-
ջարկվում ե շարքամիջի տարածությունը լայն անել, վորպեսզի
ողը հեշտությամբ անցնի բույսերի մեջ:

Ս Ո Յ Ա

Սոյայի հայրենիքը համարվում ե Չինաստանը և Մանջու-
րիան, ուր այդ բույսն սկսել են ցանել սրանից դեռ 3000 տա-
րի առաջ: Բայց Յեվրոպա մուտք ե գործել նա շատ ուշ, մո-
տավորապես 300 տարի առաջ, իսկ Ռուսաստան ավելի ևս ուշ:
Մինչև այժմս ել սոյայի համաշխարհային ցանքսի մասը Չի-
նաստանում ե կատարվում:

Սոյան պատկանում ե պատիճավոր բույսերի շարքին: Նա
յբքու նման պատիճներ ունի, վորոնք քանակով ավելի շատ են:
Նրա բարձրությունը տարբեր ե լինում, սկսած 25 սմ ից մինչև
2 մետր: Տերեվր բարդ ե և բաղկացած ե 3 տերևաթիթեղնե-
րից, վորոնք զանազան ձևի յեն լինում, գլխավորապես ձվաձև:
Նրա ծաղիկները շատ մանր են, գույնը սպիտակ կամ կապույտ:
Պատիճների գույնը զանազան ե, գլխավորապես մոխրագույն և
քանակը հասնում ե մոտավորապես 100-ի: Արմատն ունենում
ե գլխավոր արմատ, վորը շատ ե ճուղավորվում ու խորն ե
գնում հողի մեջ, նրանց վրա առաջանում են պալարներ:

Սոյայի գործածությունը: Սոյան շատ աննդարար բույս ե:
Նրանով ե բացատրվում այն հանգամանքը, վոր Չինացիները
գործածելով սոյան, վորպես կերակուր, համարյա բոլորովին
չեն գործածում միս և կենդանական յուղը: Բազմաթիվ հեաա-
գոտությունները ցույց են ավել, վոր միան ունի 19 տոկոս
սպիտակուց և ճարպ 18,5 տոկոս, իսկ սոյան 27,5 տոկոս սպի-
տակուց և 19,4 տոկոս ճարպ:

Սոյան Հ. Կովկասում սկսել են ցանել 1928—1930 թ.: Նրա
ցանքսի տարածությունը հասել ե 179 հազար հեկտարի:

Չինաստանում և ուրիշ յերկրներում սոյայից պատրաստում
են զանազան ուտելիքներ, վորոնք շատ հետ չեն մնում այլ
սննդամթերքներից պատրաստված կերակրներից:

Սոյայից պատրաստում են ալյուր, հաց, կարկանդակներ,
բլիններ, ուռսան, կաթ, սուրճ, յուղ և այլն: Բացի այս բոլորից,
Սմերիկայում կանանչ պատիճներից պատրաստում են պահա-
ծոներ և այլն: Կան սոյայի հատուկ տեսակներ, վորոնք ցան-
վում են կենդանիների համար կեր ստանալու նպատակով:

Գործածվում ե թե արածացնելու և թե սիլոսի համար. իր
սննդառությամբ հետ չի մնում մյուս ցանովի խոտերից:

Սոյայի քուսպն ևս գործածվում ե կենդանիներին կերակրե-
լու համար. իր սննդառությամբ արևածաղկի քուսպից պա-
կաս չե:

Բացի այս բոլորից, սոյան գործածվում ե նաև տեխնիկական
զանազան պեաքերի համար. որինակ՝ նրա յուղից պատրաստում
են ոճառ, լաք, եմալ, զանազան ներկեր, պայթուցիկ նյութեր
և գլիցերին: Այստեղից պարզ ե, թե ինչպիսի խոշոր տնտեսա-
կան նշանակություն ունի նրա մշակությունը մեզ համար:

Ինչպիսի կող ե պահանջում: Սոյան ցանվում ե համարյա
ամեն տեսակի հողերում, բայց ավելի լավ բերք ե տալիս թե-
թեվ և քիչ բորակածին պարունակող հողերում: Ուստի Հյուսիս-
սային Կովկասի բոլոր ուայոններում հողերը հարմար են նրա
մշակության համար:

Ավելի լավ ե զարգանում խոնավ կլիմա ունեցող ուայոն-
ներում, իսկ չոր ուայոններում տառապում ե յերաշտից:

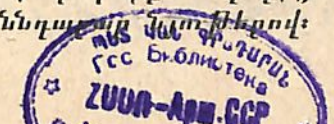
Պարարտացման ուժեղ պահանջ չի զգում, միայն հանքա-
յին աղերով աղքատ հողերում պահանջում ե կալիում և ֆոսֆոր:

Լինելով պատիճավոր բույս, հատուկ բակտերիաների ոգնու-
թյամբ, հողը հարստացնում ե բորակածինով: Բորակածինը հա-
ցաբույսերի համար շատ անհրաժեշտ ե, սակայն հողի մեջ քիչ
ե գտնվում, իսկ ոգում գտնված բորակածինը բույսերի մեծա-
մասնության համար իբրև սննդարար նյութ անմատչելի յե:

Միայն պատիճավոր բույսերն են, վոր ոգի մեջ գտնված բո-
րակածինը, իրանց արմատների վրա գտնված պալարներում
բնակվող բակտերիաների միջոցով կարողանում են ոգտագործել:

Սոյան իբրև պատիճավոր բույս նույնպես կարող ե յուրա-
ցնել միևնույնուային բորակածին: Նրա արմատները հողում
շատ խորը գնալով, հանքային սննդարար նյութերը քերցնում
են հողի ստորին շերտից, իսկ բերքահավաքից հետո փաելով
հողը հարստացնում են սննդարար նյութերով:

59753.66
59756

Անա այս ե պատճառը, վոր ցանքսաշրջանի մեջ պետք է այնպես անել, վոր միշտ սոյսյին հաշորդեն հացարույտերը, նամանավանդ ցորենը:

Սոյան մեծ քանակութեամբ սաք որ է պահանջում, մասնավորապես 100 — 200 որ, տարբեր տեսակների համար տարբեր քանակութեամբ:

Տեսակները յեվ մեակվան ռայոնները: Թեպետ սոյան շատ տեսակներ ունի, բայց 3—4 տարվա փորձից պարզվել է, վոր Հ. Կովկասում հաշող մշակվում են հետեվյալ տեսակները՝ Թառ-սան, զանժուլինսկի 529, Սարբինի 118 և Հ. Կովկասի տեղական տեսակը:

Սրանք միջին հաշվով տալիս են 8—14 ցենտներ հատիկ: Տեղական տեսակը մյուսներից տարբերվում է նրանով, վոր ճյուղերն իրար շատ մոտ են տեղավորված, բարձրութունը հասնում է 50 — 55 սմ, շատ բարակ են, ծաղիկը կապույտ է, պատիճը փոքր, նեղ և կարմրավուն, տերեփները մուգ կապույտ են, վերջավորվում են սուր ծայրերով: Սերմը մանր յերկարավուն շագանակագույն կտրվածքով, վորի մեջտեղում բաց գույնի աչքն է, հազար սերմը կշռում է (բացարձակ կշիռ) 180—190 գրամ:

Սարբինսկի 118 — բարձրութունը 60 — 65 սմ-ի յե հասնում, ճյուղավորվում է արմատից 8 — 9 սմ վերեվ: Յողունը հաստ է, տերևները կանանչ գույնի յե, ձվաձեղ ու լայն, բայց սուր ծայր չունի: Ծաղիկը սպիտակ, հատիկը բաց կանանչ գույնի, խոշոր և յերկարավուն. ունի քիչ շագանակագույն կտրվածք, հազար սերմը կշռում է 210 — 220 գրամ:

Գունժալինսկի 529 — բարձրութունը 66 — 78 սմ, ցողունը հաստ է, ճյուղավորվում է արմատից 4 — 5 սմ վեր, տերևները ձվաձեղ են, ցողունը ծածկված է խիտ մազմզուկներով: Ծաղիկն սպիտակ է, պատիճները խոշոր են, բաց գույնի շագանակագույն բծերով: Հատիկը բաց կանաչ ու կլոր է և հազար սերմը կշռում է 200 — 230 գրամ:

Հյուսիսային Կովկասի ռայոններում զանազան տեսակներ են ցանում և տարբեր տեղերում պահանջվում է տարբեր տեսակներ ցանել: Այսպես, որինակ՝ Ստավրոպոլի մարզերում ցանվում է տեղականը և Սարբինի 199, 231-ը: Գոնի և Կուբանի Հյուսիսային մասերում, Սալսկի շրջանում Սարբինի 199, 231 և 111-ը:

Կուբանի հարավային մասերում, Մայկոպի շրջանում — Սարբինի 118 և 231-ը, Գանժուլինսկի և Սարբինի 109-ը: Յանելու-

համար պետք է ընտրել մաքուր, առողջ, բացարձակ կշիռը բարձր, և իր տեսակի համար հատուկ գույն ունեցող սերմ:

Հողի մեակումը: Սոյայի համար նախորդը 4 — 7 սմ խորութեամբ հերկած հողն աչնանը պետք է նորից և հիմնովին հերկել 13 — 18 սմ խորութեամբ: Գարնանը անմիջապես պետք է տափանել և հետո իր ժամկետին ցանել: Յանելուց առաջ հողը կամ սերմն ազոտի բաղադրանքներով վարակում են, այսպես կոչված, «նիտրագին» նյութի սպունքությամբ, վորպեսզի սոյայի արմատների վրա պալարներ առաջանան:

«Նիտրագինը» պատրաստում են հատուկ բաղադրաչափական լաբորատորիաներում: Այս նյութներով վարակում են այն հողերին, ուր առաջին անգամն է ցանվում սոյան:

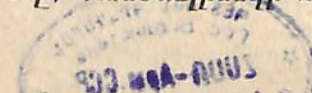
Սերմը ցանելուց առաջ, յեթե արտում մոլախոտեր են առաջացել, անհրաժեշտ է հողը նոսր հերկել բազմախոտանի գութանով՝ նախապես նրա թեփերը հանելով: Այս աշխատանքն զգալի չափով բարձրացնում է բերքը:

Յանելսի ժամանակը յեվ միջոցը: Յանքսի ժամանակը տարբեր ռայոնների համար տարբեր է, նայած տեղի կլիմայական պայմաններին: Մի քանի տարվա պրակտիկական ցույց է տվել, վոր հարավային ռայոններում ցանվում է ապրիլի 2-րդ կեսերին, իսկ Հյուսիսային ռայոններում մայիսի 1-ին կիսին: Յանվում է շարքացանով, շարքերի միջին տարածութունը 60 սմ, սերմերի խորութունը 4 — 5 սմ, հեկտարի մեջ ցանվում է մոտավորապես 32—60 կգ: Փորձերը ցույց են տվել, վոր խիտ ցանքսը վոչ մի զրական կողմեր չունի: Որինակ՝ տարբեր խորութունը տարբեր չափով է բերք տվել, վորը յերեվում է այս աղյուսակից՝

Մի հեկտարի վրա ցանված 32 կգ բերքից 12 ցենտ.
» » » » 48 » » 11 »
» » » » 64 » » 10,5 »

Այստեղից պարզ է, վոր ինչքան խիտ ցանվի, այնքան բերքն իջնում է: Յեթե կերի համար է ցանվում, հարկավոր է ցանքսի նորման հասցնել 70 կիլոգրամի:

Սոյայի խնամքը: Յերբ սոյան յերեվում է գետնի յերեսին և ունենում է 1 — 2 խակական տերեփներ, անմիջապես պետք է սկսել քաղհանը: Մեծ տնտեսութուններում, վորտեղ ցանված է լինում մի քանի տասնյակ հեկտար, այդ աշխատանքը կատարվում է մեքենայով, վորը մի քանի անգամ հեշտացնում է աշխատանքը:

Արտ լինելու դեպքում կարելի չէ նորացնել, բայց առհասարակ դա բերքի վրա դրական ազդեցութիւնն քիչ է թողնում. վերջնականապէս մի տունկից մյուսը պետք է թողնել 15—20 սմ հեռավորութիւն: Մոլախոտեր շատ բուսնելու դեպքում, պետք է յերկրորդ և յերրորդ անգամ քաղհանել: Արմատը բիկլուց պետք է խուսափել, վորովհետեւ բույսը շուտ է ճուղավորվում ցածրից և դրանով բերքահամարի ժամանակ բարձրացնում է կորուստի տոկոսը:

Սոյայի բերհանավար: Ինչպէս ասացինք, սոյան միջին հաշիվով հասունանում է 130 որից, կամաց կամաց սկսում են տերևները դեղնել ու թափել, պատիճն ստանում է մոխրագույն գույն: Բոլորովին հասունանալուց հետո, տերևները բոլորովին թափվում են և յերբ բույսը շարժվում է, պատիճի միջից լսվում է հատիկների ձայնը: Այդ ցույց է տալիս, վոր արդեն հնձի ժամանակն է: Թարմ հնձված կամ անձրից թրջված սերմը շատ շուտ է փչանում: Սոյան հնձում են հնձող մեքենայով և դերանդիով, խոշոր սնտեսութիւն մեջ շահավետ է աշխատել մեքենայով:

Չոր տարիներում սոյան վառ բերք է տալիս: Տարբեր ուսումներում, տարբեր տեսակների բերքատուութիւնն պատկերը հետևյալն է.

Տեսակներ	Կարգի Արմ. ռ.	Ստալրո-պոլ	Կրամո-դար
Գոնժուլինակի	11	11	10
Սարբինակի 118	11	12	12
Սարարովսկի 109	12	11	11

Կալսելու համար բույսը լավ շտրացրած պետք լինի, վորովհետև սոյայի համար դեռ հատուկ կալսիչներ չկան, նրան կալսում են հարմարեցրած մեքենաներով:

Սոյայի հիվանդութիւնները յեւ վնասատուները: Սոյան թեպետ մեզ համար նոր կուլտուրա չէ, բայց և այնպէս պետք է իմանալ, վոր նա ունի բավականին շատ թշնամիներ և հիվանդութիւններ, վորոնք կարող են մինչև անգամ ամբողջ բերքը վոչնչացնել:

Վնասարարներից հայտնի յեն ակացիայի և մարգագետնի թիթեռները: Սրանք իրանց ձվերը դնում են սոյայի տերևների վրա ու յերբ թրթուր են դառնում, սկսում են կրծոտել ու վոչնչ-

չացնել բույսը: Թեպետ առաջինի դեմ կովելու միջոցը մինչև այժմ այնքան էլ պարզված չէ, բայց վերջնի դեմ կովելու միջոցը հայտնի չէ շատ հնուց: Ներկայումս հայտնի յեն բավականաչափ բազմատեսակ միջոցներ: Սրսկում են քլորային բարեյով, մաքուր, չվարակված արտերի շուրջը փոսեր են կտրում, ժամանակին վոչնչացնում են մոլորախոտերը, վորպէզի նրանց վրա չզարգանան այդ թիթեռները և հավաքված խոտերն այրում են, վորպէսզի նրանց բները բոլորովին վոչնչանան:

Սոյան ունի մի քանի հիվանդութիւններ, վորոնք առաջ են գալիս հատուկ բակտերիաներից. դրանք են՝ ֆեգարիում և բակտերիոզ, վորոնցից նրա տերևները նախ սկսում են դեղնել, և ապա չորանում են: Այդպիսի հիվանդութիւններով վարակված բույսերի վրա համեմատաբար քիչ պատիճ է լինում: Պետք է սոյայի ցանքսը մտցնել ցանքսաշրջանի մեջ ու ցանելուց առաջ սերմն ախտահանել ֆորմալինով:

ԳԵՆԱԳԵՐՉԱԿ

Գենագերչակը տաք կլիմայի բույս է և Հյուսիսային Կովկասում շատ ուշ է մուտք գործել: Միայն 1926 թվից է սկսել մասսայական կերպով մշակվել ու շատ կարճ ժամանակամիջոցում տարածվել է ամբողջ յերկրամասում և ներկայումս բրնձնում է բավական խոշոր տեղ: 1926 թ. ցանվել է 410 հեկտար. 1931 թ. 2.130 հեկտար:

Ինչ է ալիս գենագերչակը: Գենագերչակը յուղատու բույս է, վորը բազմազան գործածութիւնն ունի: Նրա սերմը պարունակում է 50—60 % յուղ: Համեմատած արևածաղկի հետ, սա ավելի հարուստ է յուղով: Սրա ձեթը գործ է ածվում բժշկականութիւն մեջ վորպէս լուծողական, բացի դրանից, իր մի քանի լավ հատկութիւնների շնորհիվ նա գործածվում է այրողականների մոտորները յուղելու համար, ներկի արդյունաբերութիւն մեջ, լույս ստանալու համար (վառելու ժամանակ ծուխ չի տալիս) և այլն:

Անհրաժեշտ է լայն կերպով տարածել գենագերչակի ցանքսը մեր յերկրամասում, իրրև շահավետ կուլտուրական բույս, վորից զգալի ոգուտներ կարող են ստանալ թե կոլտնտեսութիւններն ու խորհանտեսութիւնները: և թե արդյունաբերութիւն մյուս ճյուղերը:

Ինչպիսի կլիմա յէ պահանջում: Գենագերչակը տաք յերկրի բույս է, դրա համար էլ տաքութիւնն շատ է պահանջում:

Փորձերը ցույց են տվել, վոր աճման (վեկուրացիան) ամբողջ շրջանում պահանջում է 28—32⁰ ջերմություն. այս է պատճառը, վոր նա շատ շուտ է ազդվում գարնանային ցրտերից և ցրտահար է լինում, վորի համար ցանքսի ժամանակը վորոշելու նրկատմամբ շատ զգուշ պետք է լինել:

Գենագերչակը սիրում է խոնավություն և կարող է աճել ու զարգանալ այն վայրերում, վորտեղ անձրևային տեղումները 450 մմ-ից պակաս չեն: Հ. կովկասի ուսումնական մշակման համար հարմար են՝ Ստ. Մինսկոյ, Պավլովսկի, Կանսկոյ, Բրյուսովեցկի, Տելուրեցկի, Ն. Պակրովսկի, Կրասնոսելսկի, Արմավիրի և նրանցից զեպի հարավարևմուտք գտնվող ուսումնական: Հյուսիսից՝ Մ. Կուրգանսկի, Պրոլետարսկի և Բեյազլինսկի ուսումնականացած ուսումնականներ կայուն գոյություն ունեցող տեսակները ցանել չի կարելի:

Պետական տեսակային ցանցի (госсоптемель) ավյալների համաձայն, գենագերչակի յուրաքանչյուր հեկտարից ստացվել է բերք ցենտներներով.

Տեսակներ	ՓՈՐՁԱԿԱՆ ԴԱՇՏԵՐ					
	Ազոտ	Ցեխի	Նոսիտ	Վիտամին	Սոսիտ	Գլխավոր
Տեսակավոր 172	—	—	—	9,6	16,17	—
Տեսակավոր 0,5	6,3	8,43	6,63	8,3	14,35	12,72
Թուրքեստանի	—	7,14	—	—	—	—
Թուրքեստանի 0351	—	6,94	6,14	—	—	11,50
Տեսակավոր	5,34	—	—	—	—	—
Տեսակավոր 112	—	7,53	7,45	—	—	—
Շուտ հասնող	—	7,56	—	8,0	—	—

Այս աղյուսակից յերեվում է, վոր շատ խոնավություն ունեցող ուսումնական Ստավրոպոլում և Կաբարդայում գենագերչակը առատ բերք է տալիս, չնայելով, վոր ցանքսի յեղանակները և մշակությունը յեղել է ամեն տեղ միատեսակ:

Հողի պահանջը յեվ մեակումը: Գենագերչակն աճում է ամեն տեսակ հողում, բացի մանր կավահողերից, վորի մեջ ոգը, խոնավությունը և ջերմությունը շատ դժվարությամբ են ներս թափանցում: Հողը պետք է աշնանը հերկել 14—18 սմ խորությամբ: Վաղ գարնանը անհրաժեշտ է տափանել և թողնել մինչև ցանքսի ժամկետը: Ցանքսը հարավային ուսումնական

ընդ կատարում են ապրիլի 15-ից հետո, իսկ հյուսիսային ուսումնականները ապրիլի ուշ՝ ապրիլի վերջերից մինչև մայիսի 5 ը:

Գենագերչակը ցանքսի նկատմամբ ավելի խստապահանջ է ժամանակին կատարված ցանքսն անհամեմատ բարձր բերք է տալիս, քան ժամկետից ուշ կատարված ցանքսը:

Հ. կովկասի փորձնական կայաններն առաջացրել են մի քանի լավ տեսակներ, վորոնք մյուս վայրերից բերված սերմերից տարբերվում են իրանց վաղահասությամբ և յերաշուտ դիմացկունությամբ: Գոնի փորձնական կայանի տեսակը №17-21 հասունանում է 120 օրից. Կրասնոդարի «կրուզիկ» տեսակիցին կայանի տեսակը №05 նույնպես 120 օրից է հասնում:

Ցանքսի ժամանակ յեվ նորմաները: Հողը ցանքսի համար պետք է հերկել 14—18 սմ խորությամբ, ցանվում է փնջերով հասուկ շարքացանով. սերմը հողի մեջ պիտի ընկնի 3—4 սմ խորությամբ, իսկ չոր ուսումնականները 5—7 սմ-ից վոշ պակաս:

Շարքամիջի տարածությունը—1 մ, իսկ շարքում—90 սմ-ից 1 մետր: Կրասնոդարի «կրուզիկի» պայմաններում մեքենայով ցանելու ժամանակ պետք է ա—16 կգ: Ցանել կարելի յե նայել ձեռքով. այս դեպքում բահերով սերմի համար տեղ են պատրաստում ու ցանում: Ձեռքով ցանելու դեպքում հեկտարին 4—7 կգ սերմ է գնում: Հարավային ուսումնական համար շարքամիջի տարածությունը 90 սմ է լինելու, իսկ բույսերի մեջ 50—70 սմ հյուսիսային ուսումնական: Այդ տարածությունը փորքանում է մինչև 70 սմ շարքամիջի և 70 սմ բույսերի միջի տարածության համար: Այս նորմաներով կարելի յե վորոշ չափով աշխատանքները մեքենայացնել:

Գենագերչակի խնամքը: Գենագերչակը ծլելուց հետո պետք է կոփվ մղել մոլախոտերի դեմ:

Առաջին քաղհանից 15—20 օր անցած կատարվում է յերկրորդ քաղհանը և նուրբացումը, յեթի նկատվում է, վոր նորմայից խիտ է ցանվել: Վերոհիշյալ աշխատանքը շատ հեշտությամբ կարելի յե մեքենայացնել, վորովհետեւ բարձրացնում է խնամքի վորակը:

Հողը պետք է միշտ փխրուն պահել և թույլ չառալ, վոր մոլախոտեր աճեն արտի մեջ:

Բերմահավաքը: Գենագերչակը խոնավ և ամպամած յեղանակներին զժվար է հասունանում, իսկ չոր և արև յեղանակներին՝ համեմատաբար շուտ: Հ. կովկասում հասնում է սեպտեմբերի մեջ. պետք է հավաքել միայն հասունացած բույս

սերը: Չհասունացած սերմերի միջ յուզի տոկոսը պակաս է լինում: Միննուհն ժամանակ նա շուտ թափվող բույս է, նրա սերմի արկղիկները ճաքում են և սերմերը թափվում են: Նրա համար պետք է բերքահավաքի սկսվելու ժամկետը ճիշտ փորոշել: Այն ժամանակ, յերբ լավում են ճաքճոցները, հարկավոր է նախ միջին ընկույզները հավաքել, կտրել դանակով և ապա մի քանի որից հետո ճյուղերի վրա գտնված սերմի ընկույզները: Հավաքված ընկույզները դարսվում են, նախորդ պատրաստած 350—400 մետր տարածութուն ունեցող կալի մեջ, փորպեսզի ճաքճելուց դուրս թռած սերմերը չկորչեն հողի մեջ:

Այսպես մնալով, կեղեվն ինքն իրեն ճաքվում և բաժանվում է սերմից. միայն թե որական 3—4 անգամ պետք է շուտ տալ, փորպեսզի բոլորն էլ միաժամանակ չորանան: Անձրեվտո յեղանակներին պետք է բոլորը հավաքել, փոր անձրեվի տակ չմնա: Թեպետ այս աշխատանքը մեքենայացնելու շատ փորձեր են կատարված, բայց դրանք սպարդյուն են անցել առայժմ:

Հ. Կովկասում մի հեկտարից ստացվում է 6—15 ցենտներ բերք: Գյուղական պրակտիկայում սրանից ավելի քիչ բերք է ստացվում, փորովհետեվ գենադերչակի ցանքսի ու խնամքի հետ գյուղերում դեռ այնքան էլ ծանոթ չեն: Իսկ մի քանի կոլտնտեսութուններ մի հեկտարից ստացել են մինչև անգամ 15—20 ցենտ. բերք:

Յ Ե Գ Ի Պ Տ Ա Ց Ո Ր Ե Ն

Հյուսիսային Կովկասի ամենատարածված շարքամշակ կուլտուրաներից մեկն է յեգիպտացորենը: Նրա պատճառն այն է, փոր յեգիպտացորենը, փորպես հատիկային կուլտուրա, շատ տեղերում փոխարինում է հացահատիկներին: Յեգիպտացորենը մյուս շարքամշակ կուլտուրաներից տարբերվում է նրանով, փոր նրա մեջ գտնված սննդանյութերը միանգամայն բավական են մարդու որգանիզմի նորմալ սննդառության համար: Նրա մեջ պարունակվում են համարյա նույն քանակությամբ սննդանյութեր, փորքան և մյուս հացահատիկների մեջ: Յեգիպտացորենը ցանվում է գլխավորապես Հ. Կովկասի հետեվյալ ռայոններում՝ Կարբրդինո-Բարկարիայում, Մայկոպի շրջաններում, Կուրան—Արմավիրում և այլ հարավային ռայոններում: Տեխնիկական և շարքամշակ կուլտուրաների ցանքսի մեջ յե-

գիպտացորենը մեծ տեղ է բռնում, այսպես, որինակ՝ 1925 թ. նրանց 33 տոկոս է կազմել, 1928 թ. 39 տոկոս, իսկ 1931 թ. 31 տոկոս: Յեթե Հ. Կովկասում 1931 թ. արտադրվել է 210 հազար տոնն յեգիպտացորեն, 1932 թ.—788 հազ. տոնն, յերկրորդ հնգամյակի վերջին տարում այդ թիվը հասնելու յե 1,871 հազ. տոննի:

Ի՞նչ է սալիս յեգիպտացորենը: Յեգիպտացորենը գործածվում է դանազան նպատակների համար: Նրա ալյուրից, ինչպես հայտնի յե, պատրաստում են հաց և փորի գործածությունը տարածված է փոշ միայն մեզանում, այլ և ամբողջ աշխարհում: Նրա ալյուրից հաց պատրաստելը մի քիչ դժվար է, փորովհետեվ լավ չի հունցվում. դրա համար յեգիպտացորենի ալյուրն ուրիշ հացահատիկների ալյուրի հետ է խառնվում, այն է՝ մեկ մասը յեգիպտացորենի, իսկ յերկու մասը ցորենի ալյուր: Բացի հացից, նրա ալյուրից պատրաստում են փլավ, փորն Իտալիայում, Ռումինիայում, Բեսարաբիայում և այլ տեղերում կոչվում է վամալիգ:

Յեգիպտացորենով կերակրում են նաև կենդանիներին, ձիերին, կովերին, խոզերին և այլն՝ վարսակի, գարու և այլ հացահատիկային կերերի փոխարեն: Թեպետ կենդանիներին յեգիպտացորենը պետք է տալ մանրացրած վիճակում, բայց և այնպես նրանց տալիս են ամբողջ հասկերով, փորով իհարկե այդ կերը կորցնում է իր սննդառության հատկությունը, փորովհետեվ նրա մեջ շատ բջջաթաղանթ է պարունակում և կենդանիների կողմից դժվար է մարսվում: Յեգիպտացորենը կենդանիներին տալիս են փորպես կանանչ կեր և սիլոս:

Բացի այս բոլորից, յեգիպտացորենը գործածվում է նաև արդյունաբերության մեջ տեխնիկական նպատակների համար: Նրանից պատրաստում են՝ ոսլա, դեկտրին (գործածվում է բժշկականության, թղթի արդյունաբերության և ներկարարության մեջ), սպիրտ և այլն: Բացի դրանից, նրանից ստանում են յուղ, տերեմլեբից պատրաստում են ցելյուլյուզա և այլն:

Պահանջը հողից յեվ պարարտացույր: Յեգիպտացորենը այնքան էլ պահանջկոտ չէ հողի ընտրության տեսակետից: Յեգիպտացորենի համար պիտանի յեն ամեն տեսակի հողերը, բայց անհաջող է զարգանում աղքատ ավազահողերում և մանրահատ ու թթու հողերում: Նա պահանջում է փորոշ չափով պարարտացում այն հողերում, փորոնք ավելի կոշտ են և աղքատ սննդանյութերով:

Հյուսիսային Կովկասի պայմաններում, պարարտացումը շատ մեծ ոգուտներ չի տալիս: Այսպես, որինակ՝ փորձերը ցույց են տվել հետեվյալը (առնված է Лавлинский. „Кукуруза на Сев. Кавказе“ գրքից)․

Առանց պարարտացման 1 հեկտարը տվել է	27.9	ցենտներ:
Պարարտացրած 273 փութ աղբով »	28,4	»
» 546 » » »	28,0	»
» 1092 » » »	28,0	»
» 2924 » » »	28,3	»

Մյուս պարարտանյութերն, ինչպես, որինակ՝ ֆոսֆորային թթվուտը, նույնպես անոգուտ են: Ուրեմն պարարտացումը իբրև անհրաժեշտություն չի հանդիսանում:

Տեղը ցանխաբանի մեջ: Յեզիպտացորենը, վորպես շարքամշակ կուլտուրա, առհասարակ ցանվում է ցորենից առաջ-ցորենը հաջորդում է նրան: Նրա պարզ ցանքսաշրջանառությունը կազմվում է այսպես՝ յեզիպտացորեն, ցորեն և այսպես հաջորդում են իրար: Յեզիպտացորենի ցանքսը կարելի չէ կրկնել և դրա համար ել նրան ցանքսաշրջանի մեջ մտցնելը դժվար չէ: Յանքսաշրջանի 4 կամ 5 դաշտային սիստեմը մտցվելու դեպքում, կարելի չէ ցանել հետեվյալ հաջորդականությամբ. 1) ցել, 2) աշնանացան, 3) շարքամշակ (յեզիպտացորեն), 4) դարնանացան ցորեն և այլն: Յեզիպտացորենին աշնանացանը հաջորդելու դեպքում կամ շուտ պետք է հավաքել նրան, կամ պետք է ցանել այնպես, վոր յեզիպտացորենի շարքերի մեջ աշնանը կարելի լինի շարքացանով ցանել: Յողունը թողնել ձմռանը, վոր կարողանա ձյունը նրա մեջ հավաքվել: Փորձերը ցույց են տվել, վոր այս միջոցը կարող է 1-ից մինչև 4 ցենտներով բերքատվությունը բարձրացնել:

Այսպես՝ յեզիպտացորենը անհրաժեշտ է ցանքսաշրջանառություն մեջ մտցնել, ի նկատի առնելով նրա հետեվյալ առանձնահատկությունները․

Նրա արմատները խորն են գնում և հաջորդող բույսի աննգանյութերը չեն կլանում:

Բույսը խնամելու ժամանակ, հողը փափկացվում է և վերանորոգվում է հողի ստրուկտուրան: Պայքար է տարվում մուխտերի դեմ:

Հողի մեակոթյունը: Մինչև ցանելը անհրաժեշտ է մի քանի անգամ մշակություն լինեթարկել: Խոնավ ուսյուններում, ինչպիսին է՝ Կրասնոդարի, Մայկոպի, Կ. Բալկարիայի շրջան-

ները, աշնանավարը զգալի չափով բերքի վրա չի ազդում: Կրասնոդարի փորձնական դաշտի տվյալները ցույց են տալիս, վոր աշնանավարը յուրաքանչյուր հեկտարից տվել է 43.8 ց. սեպտեմբերյան հերկից՝ 42,3 ցենտ. բայց նախապես ծանծաղավար անելուց հետո կատարված հերկից՝ 43,0 ցենտ.:

Այս տվյալները ցույց են տալիս, վոր խոնավ ուսյուններում աշնանավարի նշանակությունը մեծ չէ, մինչև անգամ վոչ մի ազդեցություն չունի:

Չոր ուսյուններում հերկի ժամանակը խոշոր նշանակություն ունի, վորովհետեւ այստեղ տվելի սուր կերպով է դրված ջրի տեսեսման խնդիրը: Բայց վորովհետև աշնանավարը առաջին հերթին ապահովում է մյուս հացահատիկներին, ապա յեզիպտացորենի համար հողը զարնան են պատրաստում: Գարնանը հերկելու դեպքում, անհրաժեշտ է այնպես անել, վոր վաղ հերկվի, տափանվի, իսկ ցանքսը կատարվում է նշանակված ժամկետին:

Գարնանը հերկվելու յե վոչ ուշ՝ քան դաշտ դուրս գալուց 10 որ հետո, այն նկատառումներով, վոր հալված ձյան խոնավությունը դեռ սպառված չլինի: Հերկելուց անմիջապես հետո կարելի չէ ցանել, բայց անպայման պետք է տափանել, հակառակ դեպքում սերմերը ուշ կծլեն: Տափանել պետք է 2 հետքից վոչ պակաս, վորպեսզի կոշտերը մանրանան և հողի մեջ ազատ տարածությունը հասնի մինչև 36—40 սոկոսի:

Հերկվում է 12—14 սմ խորությամբ խոնավ հողերում և 14—17 սմ չոր վայրերում: Շատ լավ կլինի, յեթե մինչև ցանքսը հողը նորից փափկացվի կուլտիվատորով 10 սմ խորությամբ: Իսկ այն տեղերը, վորտեղ մոլախոտերը շատ են ծլել, անհրաժեշտ է կուլտիվատորով հերկել: Ուրեմն, յեզիպտացորենի համար, մինչև ցանելը, հողն անհրաժեշտ է աշնանը կամ գարնանը հերկել 13—17 սմ խորությամբ 2 հետք և հողը փափկացնել կուլտիվատորով:

Տեսակներ, ցանխի ժամանակը յեվ միջոցները ցանելու ժամանակը: Անհրաժեշտ է ամեն մի ուսյունի համար հարմար տեսակներ ընտրել և այնպես ցանել: Հ. Կովկասի համար կան շատ տեսակներ, վորոնք դեռ նոր են մուտք գործել (1923 — 24): Տարածված տեսակներն են՝

1. Ալվորիկենդ—սա սպիտակ գույնի յե, հատիկը հաճախ կտր է և վերեվն ուռած, հասունանում է 95 — 100 որից: Միջին հասակի յե լինում, միջուկը (հասկի) սպիտակ գույն ունի, հատիկը միջին հաշվով 10—12 շարք է և ցածր է լինում, դրա

համար ել դժվարացնում ե պիկերով բերքահավաք կատարել: Հասկի ծանրության 20 տոկոսը միջուկն ե, իսկ 80 տոկոսը հատիկի ցողունը. կարճ ե, մեկ ու կես մետր բարձրութիւն ունի: Այս տեսակը գերազասելի յե հյուսիսային ուսումնական ցանելու համար, վորովհետեւ շուտ ե հասունանում: Բերքահավաքից հետո հնարավոր ե նույն տեղում աշնանացան ցորեն ցանել:

2. Լիմինգ — դեղին ատամնավոր հատիկ ունի, մեղանսւմ մոտը ե գործել 1930 թ., հատամիջուկը կարմրավուն ե 10 — 18 հատիկաշարքերով, գույնը դեղին ե, հատիկի յերկարութիւնը հասնում ե 1,5 սմ-ի. լայնութեամբ տափակ ե, իսկ փոսուկից ցած դալուկ գեղին գույն ունի. հասկը խոշոր ե, գլանաձեւ, վերերը սրածայր ե: Յողունը կոշտ ե ու շատ բարձր, հասնում ե մինչև 2 և կես մետրի, բազմատերեւ ե և մեծամասնութեամբ ունենում ե 1 պատաս: Հասունանում ե ուշ, պահանջում ե 120 — 130 որ: Կարող ե ցանվել հարավային խոնավ ուսումնական Կրասնոզարի, Ուստ-Լաբինսկու, Սեվերսկի, Գարյաչի-Կլյուչի, Արինսկու, Մայկուպի և Ադիգեյի ուսումնարանում:

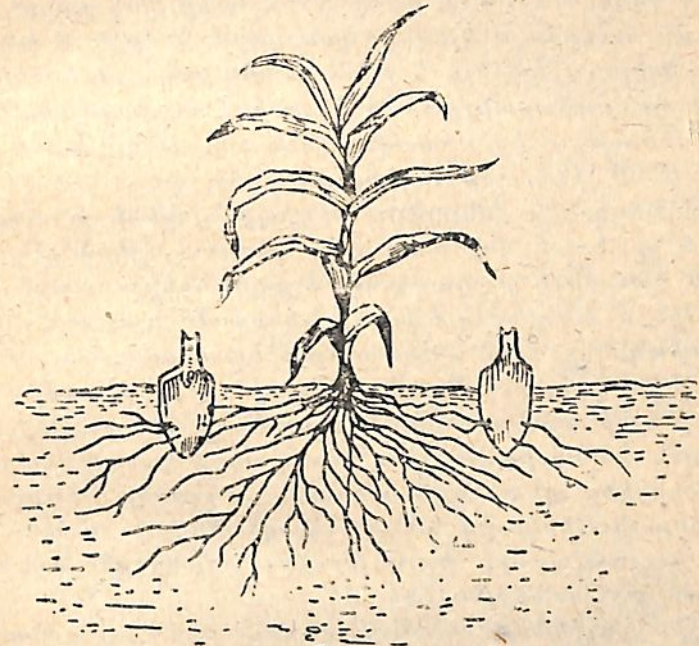
3. Մինեգաս — ամերիկական տեսակ ե, բերքատու յե, հասունանում ե ուշ, հատիկը դեղին ե և հիմքի մոտ մաշկը կարմիր: Նա փոխարինելու յե լիմինգին, վորովհետեւ բերքը շատ ե լինում և հնարավոր ե հալաքել նաև մեքենաներով:

Բերքի բարձրացման համար սերմի ընարութիւնն ունի մեծ նշանակութիւն: Տեսակավոր սերմերը հնարավորութիւն են տալիս գիտակցորեն մտահնալ բերքի բարձրացման գործին: Սերմացվի համար յեգիպտացորենը պետք ե տեսակավորել, վորը կատարվում ե հետեւյալ կերպ. պատասների միջից պետք ե ընտրել ամյալ տեսակին պատկանող հատուկ պատասները:

Յեթե, որինակ՝ մենք ուզում ենք ընտրել «այլորիկինգ» տեսակը, այդ դեպքում նրա հասկերը և հատիկների գույնը լինելու յե կաթնագույն սպիտակ, պատասը գլանաձեւ ե այլն: Մանր հասկերը բաժանում ենք մեծերից և հեռացնում: Պատասի վրայից հատիկը մաքրելու ժամանակ, պետք ե նախ մաքրել յերկու ծայրերի հատիկները ե հեռացնել, իսկ հետո արդեն մաքրել հասկի մեջտեղի հատիկները սերմացվից. այսպիսի ընարութիւնը հնարավոր ե դարձնում ավելի նորմալ և հավասար մեծութեամբ հատիկներ ունենալ:

Ցանելուց առաջ սերմն անհրաժեշտ ե ախտահանել ֆորմալինով այնպես, ինչպես արտահանում են ցորենը:

Յեգիպտացորենը շատ տաք ե սիրում, նրա ծիւլը ջերմութեան նվազագույն աստիճանը հավասար ե 8°-ի: Անհրաժեշտ ե մեծ ուշադրութիւն դարձնել ցանքսի ժամկետի վրա: Սոնավ և համեմատաբար ցուրտ յեղանակներին չի կարելի ցանել, վորովհետև սերմը կարող ե ամբողջպես փչանալ: Սոնավութիւնից նա ուռչում ե, իսկ ջերմութեան բարձրութիւնից չի կարողանում ծիւլ, վորի հետևանքով սերմի մեջ առաջանում են գանազան թթուներ կամ նա վարակվում ե սնկային հիվանդութեամբ ու չի ծլում: Ահա այս ե պատճառը, վոր առանձին

Նկ. 5. Յեգիպտացորենի արմատները յեկ միջշարքային մշակութային խորութիւնը

ուսումների համար անհրաժեշտ ե իմանալ ցանքսի ժամանակը: Յեգիպտացորենի ցանքսի ժամկետը լինում ե մոտավորապես բալենու ծաղկելու հետ. հարավային ուսումներում ապրիլի 20-ից մինչև մայիսի 10-ը, իսկ միացած ուսումներում ապրիլի 15-ից մինչև մայիսի 20-ը:

Յեգիպտացորենը ցանվում ե շարքավիշերով, վորպեսզի հետագայում շարքամեջի աշխատանքները կատարվեն հեշտութեամբ:

Յեգիպտացորենի ցանքսը կատարվում ե հատուկ շարքացաններով (տես նկ. 2.): Այդ շարքացանն ունի շատ մեծ առա-

վելու թյուրեմներ: Նրանք ցանում են միևնույն ժամանակ թե շարքերով և թե փնջերով, վորը չի կարողանում անել սովորական շարքացան մեքենան:

Յանվերուց հետո, միևնույն ժամանակ, շարքամեջ սերմը փոտրով ամրացնում են հողում: Այս շարքացանի միջոցով հնարավոր է լինում շարքամիջի և բույսերի միջի տարածությունը հեշտությամբ հասցնել ցանկանալի նորմային:

Այսպիսի շարքացանը կարող է լինել նաև բազմաշարքանի, վորը կարելի յե տեսնել նկար 11-ում: Հեռավորությունը շարքերի մեջ լինում է 53 սմ-ից մինչև 1 մետր, իսկ բույսերի մեջ 27—53 սմ համաձայն կլիմայական պայմաններին և տեսակին: Խոնավ տեղերում կարելի է խիտ ցանել քան չոր տեղերում, իսկ քանակը յուրաքանչյուր հեկտարի համար կախումն ունի հատիկի մեծությունից, մոտավորապես 22—45 կգ: Թորությունը պետք է 6 սմ լինի, չոր հողերում 9 սմ:

Յեզիպտացորենի խնամքը կայանում է նրանում, վոր հողը լինի փափուկ, զերծ լինի մուլախոտից և կատարվի յերկրորդական ցողունների հատումը:

Առաջին և անհրաժեշտ խնամքներից մեկը պիտի լինի ծիլերի տափանումը: Այս աշխատանքը կատարվում է այն ժամանակ, յերբ բույսը 10 սմ ավելի չէ. տափանումը նպաստում է բույսի արմատների զարգացմանը և նյութի փոխանակության հաջող ընթացքին: Վերոհիշյալը կատարելուց հետո, յեզիպտացորենը պետք է 2 անգամ քաղհանել ձեռքով կամ մեքենաներով: Յերկրորդ անգամ քաղհանելիս, անհրաժեշտ է հետևել կուլտիվատորի խորությանը, վորպեսզի նա չփասի զարգացած արմատներին: (նկ. 5)

Առաջին քաղհանի ժամանակ կարելի յե 7—8 սանտիմետր խորությամբ քաղհանել, իսկ յերկրորդի ժամանակ՝ 4—5 սանտիմետր:

Քաղհանը ուշանալու դեպքում մուլախոտերը շատանում են, հողը կոշտանում, վորի հետևանքը լինում է այն, վոր մուլախոտերն ավելի արագ զարգանալով, խեղդում են յեզիպտացորենին: Յերկրորդ քաղհանի ժամանակ պետք է նոսրացնել և զլխավոր բույսերի ավելորդ ճյուղերը կտրել (ցողնահատել):

Շատ անգամ յեզիպտացորենի ծաղիկները քաղում են այն նպատակով, վոր բույսը վոչ մի ազդեցություն չի թողնում, այդ կարող է միայն փասել, յեթե վաղաժամ քաղվի:

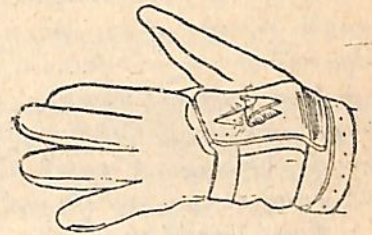
Բերեախովաբ: Բերքահավաքն սկսվում է այն ժամանակ, յերբ նրա պատատի վրայի թերթիկները (շապիկը) սկսում են

զեղնել և հատիկները բավականաչափ ամրանում են: Հավաքել կարելի յե յերկու կերպ. կամ առաջ հավաքում են հասկերը, հետո ցողունը, կամ ցողունն ու հասկերը միաժամանակ: Առաջին յեղանակն ավելի լավ է այն տեսակետից, վոր նորից կարիք չի լինում ցողունների միջից պատատին ընտրելու:

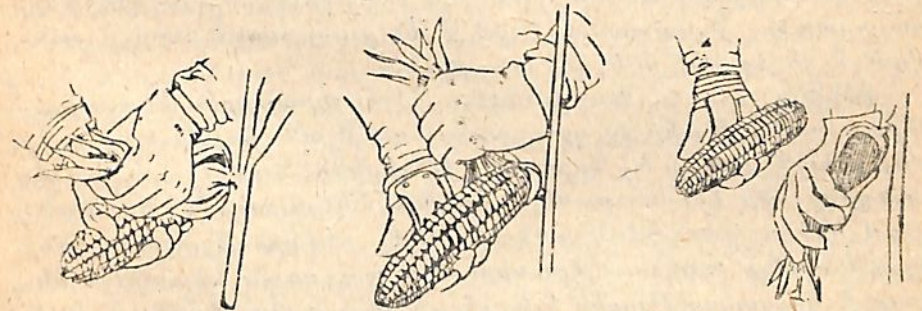
Յեզիպտացորենը ձեռքով են հավաքում, պատատները կտրելով, բայց վերջին ժամանակներս ձեռքով հավաքելիս, կիրառում են ամերիկական սիստեմը, վորով բերքահավաքը կատարվում է հատուկ կարտի միջոցով: Պատատը վերցնում են ձախ ձեռքով, իսկ աջ ձեռքին հագցրած կարտի միջոցով հասկի յերկարությամբ կտրում են նրա շապիկը և միջից հանում են մաքուր պատատը և դցում պարկը կամ զանբյուղը (նկ. 7):

Այս յեղանակով կարելի յե մինչև անգամ 40—50 պատատ հավաքել մի բույսի մեջ, կամ 20—25 ցենտ. 10 փ:

Հիվանդություններ և վնասատուներ: Յեզիպտացորենն ունի շատ փնասատուներ և հիվանդություններ: Վնասատուներից հայտնի յեն ազոպիները և այլ թռչունները, վորոնք անմիջապես

Նկ. 6. Ամերիկական կարտ մեքենայով

Նկ. 7. Ամերիկական սիստեմի բերքահավաքման գանազան դրուքյունները

ցանելուց հետո հավաքում են սերմերը ծլելուց առաջ կամ հետո և ուտում են: Արանց հասցրած փասը շատ մեծ է. յեղել են դեպքեր, յերբ ամբողջ արտեր են փոչնչացրել: Արանց դեմ պայքարի տարածված միջոցներ համարվում են խրովիլակներ կանգնացնել, աղմուկ հանել և այլն: Բայց սրանք շատ քիչ են ուզուտ բերում, թեպետ նրանց դեմ պայքարելու վորպես միջոց կարելի յե հատիկները խորը ցանել, բայց այդ դեպքում կարող է սերմը

բոլորովին չծլել: Վնասատուներից հայտնի յեն պոնդական մկ-
ները և այլ կրծողները: Սրանց դեմ պայքարում են սովորական
միջոցներով: Հիվանդութիւններից այստեղ հայտնի յեն մրիկ
հիվանդութիւնը: Նա մակարոյժ սունկ է և իր սպորներով
վարակում է յեգիպտացորենի սերմերը: Անհրաժեշտ է ցանելուց
առաջ ակտահանել ֆորմալինով: Յերբ արտում, բույսի վրա
նկատվում է այս հիվանդութիւնը, անմիջապէս պետք է հեռացնել
նրանից փչացած մասերը, մաքրել, և բերքահավաքից հետո չթող-
նել յեգիպտացորենի կտորները, վորովհետև նրանց վրա ժամա-
նակի ընթացքում առաջ են գալիս պարազիտներ, վորոնք հողի
միջոցով վարակում են ցանված բոյսը:

Բացի դրանից յեգիպտացորենին վնասում են զանազան
թրթուրներ և միջատներ, վորոնց դեմ կարելի յե պայքարել
գյուղատնտեսութեան մեջ կանոնավոր ցանքսաշրջանը կիրառելով
և այլ ազրոտելանիկական միջոցներով:

Բ Ր Ի Ն Ձ

Բրինձը շատ հին բույսերից մեկն է: Նրա հայրենիքը համար-
վում է Չինաստանը, վորտեղ 5000 տարի սրանից առաջ է
սկսվել մշակվել: Մեզանում նա սկսվել է դեռ 1917 թվից,
մերձ-արևելյան յերկրամասում: Ներկայումս, վորպէս բրնձի
ցանքսի հնարավոր ռալոն հայտնի յե Թուրքեստանը, Ազրբեջանը,
Հայաստանը, Գաղստանը. 1928 թվին բոլոր ռալոններում ցան-
ված է յեղել 253.600 հեկտար բրինձ:

Բրինձը Հ. յուս. Կովկասում: Սոցիալիստական շինարարու-
թեան ուժեղ թափը և գյուղատնտեսութեան կողեկտիվացումը
մեր առաջ դնում է նորասոր խնդիրներ, այն է՝ յուրացնել
այնպիսի նոր կուլտուրաներ, վորոնք մինչև այժմս ներմուծ-
վում են արտասահմանից կամ մեծ դժվարութիւններ ենք
կրում նրանց պակասութիւնից: Այս պարագան նկատի ունե-
նալով, կուսակցութիւնը և խորհրդային իշխանութիւնը Հ. Կով-
կասն էլ նույնպէս մտցնում են բրնձացանքսի ռալոնների մեջ:

Մենք այսօր Հ. Կովկասում 4 տարվա վորձ ունենք թե
զիտական և թե մասսայական ցանքսի նկատմամբ: Այսպէս,
որինակ՝ 1923 թ. Հ. Կովկասում ունեցել ենք 100 հեկ. բրինձի
ցանքս, 1931 թ. 1600 հեկ. 1932 թ. 200 000 հեկ. իսկ 2-րդ
հնգամյակի վերջում ծրագրված է արտադրել 258 հազար տոնն
բրինձ. Այս թվերը ցույց են տալիս, վոր բրինձ ցանելու տեսակե-
տից Հ. Կովկասը հիմնական ռալոններից մեկն է հանդիսանալու:

Հյուսիսային Կովկասում բրնձի մշակութեան համար հարկա-
վոր է Սլավյանակի ռալոնը, վորտեղ ներկայումս կազմակերպ-
ված է հատուկ խորհանտեսութիւն. Մոզդոկի, Վ. Ալեքսանդրով-
սկի, Կուբանի, Լաբինսկու, Կրասնոդարի և Տազանրոզի ռալոն-
ները: Բացի այս ռալոնները, Հ. Կովկասում ուսումնասիրվում
են մի շարք ռալոններ, որինակ՝ Կուբանի ցածրութիւնները, Իոնի
հովիտը և այլն:

Ինչ է ալիս բրինձը: Բրինձը մարդկանց զլխավոր սննդե-
ղեններից մեկն է համարվում, կալսելուց հետո ստացված բը-
բինձը դեռ այն չէ, ինչ վոր մարդիկ գործ են ածում: Նրա
վրա կա կեղև, վորը զանազան միջոցներով մաքրում են: Կե-
ղեվը մաքրելու ժամանակ ստացվում է ալյուր, վորը նույն-
պէս համարվում է լավ սնունդներից մեկը, բայց նա շատ շուտ
է վոչնչանում և ավելի լավ է նրանով կենդանիներին կերակ-
րել: 100 կգ չմաքրած բրինձը մաքրելուց հետո տալիս է
65 — 70 կգ բրինձ, 12 — 15 կգ ալյուր, իսկ մնացածից
ստացվում է քուսպ: Բրինձը թեպէտ շատ աղբատ է սպիտա-
կուցով և ճարպով, բայց և այնպէս նրա նշանակութիւնը, վոր-
պէս սննդաբար մթերք, շատ մեծ է: Կան շատ սննդամթերք
ներ, վորոնց մարսելու հատկութիւնը բարձր չէ, իսկ բրինձը
առաջին տեղն է բռնում իր դյուրամարսելութեամբ: Նա
մարդու ստամոքսը մաքրում է 1 ու կէս ժամվա մեջ, այնինչ
մյուս նյութերը ավելի յերկար են մնում չմարսված: Բրինձը
մարսվում է 96 %-ով, ահա այդ է պատճառը, վոր նա առաջարկ-
վում է ստամոքսի հիվանդութեամբ տառապողներին: Նա շատ
հարուստ է ոսլալով, վորը հասնում է 85% ի սպիտակուցը
7 ի, բացի դրանից, բրինձը հարուստ է փրոտաիններով և ֆոս-
ֆորի միացութիւններով, վորոնք ավելի ևս բարձրացնում են
բրնձի սննդաբար նշանակութիւնը:

Մշակութեան ժամանակ ստացված փշրանքներից պատրաս-
տում են ոսլա, վոր գործածվում է բժշկութեան մեջ. պատ-
րաստում են նաև պուդրա (փոշի) և այլն: Բրնձի հարզը տա-
լիս են կենդանիներին, նրանից հյուսում են զամբյուղ, գըլ-
խարկ և մինչև անգամ պարկ (հուշչին):

Ինչպիսի կլիմա յեվ հող է պահանջում: Ի՞նչպիսի պահանջ-
ներ է ներկայանում բրինձը հողի և կլիմայի նկատմամբ: Նրա
աճման պայմանները կախում ունեն ջերմութիւնից, տեղից,
ջրից, մշակութեան տեխնիկայից և այլն: Բրինձը ջերմութիւն
շատ է պահանջում, իր փգետային ամբողջ ժամանակաշրջա-
նում պիտի ստանա 3,500 — 4,500 ջերմութիւն, բայց կան

վաղահաս տեսակներ, վորոնք աճում են քիչ շերմության տակ: Նրա ծլելու նվազագույն շերմաստիճանը հավասար է 11-ի, իսկ առավելագույնը 40-ի: Բրինձն ավելի շատ շերմության է կարող թփակարման ժամանակաշրջանում: Նա ծլելու ժամանակ պահանջում է 12—13⁰, ծաղկելու ժամանակ՝ 22—25⁰, իսկ հատունանալու ժամանակ՝ 18—20⁰ շերմություն (հուշչին):

Վոչ ճահճային պայմաններում աճող բրինձն իր ամբողջ վեգետային ժամանակամիջոցում ծախսում է 1500—2000 մմ ջուր, իսկ կան ախալսի տեսակներ, վորոնք պահանջում են ամբողջ ժամանակը 10—15 մլ խորությամբ մշտական ջուր: Պարզ է, վոր բրնձի այս տեսակն անձրևի ջրի կարիք չի զգում, այլ անհնդատ վոռոգվում է արհեստական ջրանցքներով: Անձրևը նույնիսկ փոսա է հասցնում թե նրա ծաղկման շրջանում և թե բերքահավաքի ժամանակ:

Բրնձի համար մեծ նշանակություն ունի նաև լույսը: Յերկարատև ամսամած յեղանակը վատ է ազդում բույսի աճի վրա և նա շատ շուտով հիվանդանում է: Ցանված արտի մակերեսը շատ ուղիղ պետք է լինի, վորպեսզի ջուրը հավասար չափով 15 մլ խորությամբ կանգնած լինի ամեն տեղ: Այդ նպատակով, ամբողջ արտը բաժանում են հավասար վանդակների և հարթում են հողը: Բրնձի վոչ ճահճային տեսակների համար հողի մակերևույթը մեծ նշանակություն չունի:

Մեծ նշանակություն ունի հողի ֆիզիկական հատկությունը, վորովհետև ամբողջ ժամանակ ջրով ծածկված է լինելու. յնթանդն անպայման պետք է անջրաթափանցիկ լինի և ուժեղ կլանողական հատկություն ունենա. նման հատկություններով ոժտված է կավահողը:

Բրնձի համար հարմար են ազատ և հարթ գետաբերանները, գետերի հովիտները, ցած հարթությունները և ընդհանրապես ցածր տեղեր և կավային մասնիկներով հարուստ հողերը: Ճահճային բրնձն իր ամբողջ վեգետային ժամանակաշրջանում ծախսում է մեծ քանակությամբ ջուր: Ջրի շերմությունը պետք է 20—22⁰ լինի, պակաս աստիճանի տակ կարող է բույսը չըհասունանալ: Բրնձը հաջող մշակելու համար, պետք է շատ ճիշտ կերպով կազմել նրա ջրամատակարարման ցանցը և ուսումնասիրել, թե արդյոք վո՞րտեղից և ի՞նչպես պետք է ստացվի ջուրը. այս աշխատանքներից հետո արդեն սկսվում է վանդակներ կազմելու աշխատանքը: Բրնձը վոռոգելու մի քանի ձև կա: Առաջինը՝ յերբ արտը 10—15 մլ խորությամբ ծածկված է լինում ջրով, յերկրորդը՝ յերբ արտը ջրվում է ընդ-

հատումներով, 18—20 անգամից վոչ պակաս: Հողն աշնանը պետք է հերկել 13—18 մլ խորությամբ, մանավանդ յերբ առաջին անգամն է հերկվում: Գարնանը անհրաժեշտ է հողը փափկացնել կուլտիվատորով, կամ սկավառակաձև տափանով 2—3 հետք յերկարությամբ և լայնությամբ ու հարթել:

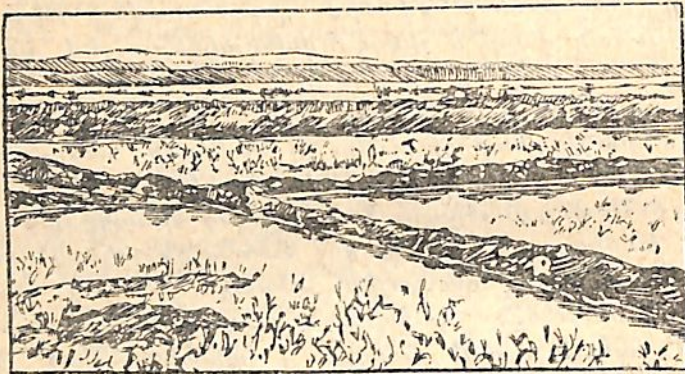
Հետո արտը բաժանվում է վանդակների, վորոնց չափը կախում ունի մակերեսի թեքվածից. վորքան ավելի թեք է մակերեսը, այնքան փոքր է լինում վանդակները յեվ ընդհակառակը:

Բրնձի տեսակները: Ցանելուց առաջ անհրաժեշտ է կատարել նրա տեսակի ընտրությունը: Հ. Կովկասի համար հարմար են № 34, 23, 16 կիսաճահճային սպիտակը և մուգ գույնի № 33, 66, 6: Սրանք ընդհատումներով ջրվող տեսակներ են: Բոթե, կանտորի, խոկկայդո, դիխրոս վոչ ճահճային տեսակներ են և վերջապես յոկտովոչ ճահճային տեսակն է: Այս կամ այն տեսակի ընտրությունը կախված է տեղական պայմաններից: Աերմացուն պետք է լինի մաքուր և ախտահանված ֆորմալինի 1% լուծույթով, ցանելու ժամկետն ընտրվում է նույնպես յեղնելով տեղի պայմաններից, այն հաշվով, վոր ծլելու համար լինի մինիմում 12⁰ շերմություն 10 մլ խորության վրա:

Ցանքի ժամանակը յեվ միջոցները: Բրնձի ցանքսը կատարում են շաղացան, շարքացան և շիթիլներով: Շաղացանը կիրառվում է կամ չոր հողի վրա, կամ արդեն ջրով լցված նախորդ պատրաստված վանդակի վրա: Ամենալավը շարքացանն է, վորը լինում է կամ համատարած կամ ժապավենաձև 50×13 մ: Շարքացանն ունի այն բոլոր առավելությունները, յնչը վոր հացահատիկների համար՝ հատիկի հավասարաչափ ցանելու, սերմացույի խնայողությունը և այլն: Շիթիլներով ցանելու դեպքում նախ հարկավոր է հողը լավ մշակել, ցանել խիտ ու 30—40 որ խնամել բույսը և յերբ նա 20—25 մ բարձրության է հասնում, նախորդ ջրով լցված վանդակի մեջ անկում են 2—6 բույս մի բնում: Այս ձևն ունի մեծ առավելություններ, վորոնցից գլխավորը ջրի 30տոկ. տնտեսում է բերքի 50—75 տոկ. բարձրացումը: Հատիկն ուղղակի հողում ցանվելու դեպքում խորությունը 3—3,5 մլ պիտի լինի: Մեկ հեկտ. ցանքսի սերմացուի տեսակների քանակն յուրաքանչյուր հեկտար տարածության վրա կունենա՝

Շաղացանի ժամանակ	96 կգ
Համատարած շարքացան	80 »
Ժապավենաձև	64 »

Ջրամասակարարումը յե՛վ խնամք: Բրնձի արտի ջրերը և քաղհաները պետք է լինի 20 — 25⁰-ի տակ: Ցանելուց հետո անմիջապես սկսվում է ջրերն՝ այն հաշվով, վոր մինչև ծիլի յերևան գալը հողը չչորանա, իսկ յերբ ծիլեր հասնում են 15 — 20 սմ բարձրության, իսկ խոնավությունը՝ 8 — 10 սմ խորության, ջուրը քչացնում են:

Նկ. 8. Բրնձի պլանտացիա

Յերբ բույսի ծաղիկները թափվում են կաթնահասունության վերջերին, այն ժամանակ ջրամատակարարումն սկսում են պակասացնել և վերջապես ջուրն ամբողջապես պարզվում է վանդակներից, վորպեսզի հունձի ժամանակ արար չորանա: Բրնձի արտը ծածկվում է զանազան տեսակի մոլախոտերով: Նրանց

Նկ. 9. Բրնձի առաջին փափանք

դեմ պայքարելու համար 2—3 անգամ քաղհանում են: 1-ին քաղհանը կատարվում է մոլախոտեր յերևալու 10—15 րդ ուրբը, դրա համար հերթով ման են գալիս, ջրի մեջ արմատահան անում մոլախոտերը. այդ ժամանակ ջուրը 5 սմ-ից բարձր չպիտի լինի: 2 և 3-րդ քաղհանը կատարվում է նորից մոլախոտեր յերևան գալուց հետո (նկ 9):

Բերքահավաքն սկսվում է այն ժամանակ, յերբ բրնձի հասկերը դեղնում են կամ ստանում են հատուկ գույն, մոտավոր

բազես սեպտեմբերի 15-ին: Նույնը կատարվում է մեքենաներով և գերանդիով կամ մանգաղով: Լավ չորանալուց հետո կալվում է բարդ կալսիչ մեքենայով կամ ձեռքով:

Հիվանդությունները յե՛վ վնասատուները: Բրնձի հիվանդություններից հայտնի յե մրիկը, վորը վոչնչացնում են՝ սերմացուն ֆորմալինով ախտահանելով: Սակայն մյուս հիվանդություններից հայտնի յեն՝ 1) պրիկուլարիս, վորը տերևներն է փչացնում, 2) սկլերոցի. վոր ցողունի ներքին մասից մտնում է ներս և բարձրանում է վերև, 3) շագանակագույն բծեր, վորոնք ֆլասում են ամբողջ բույսը: Սրանց բոլորի դեմ պայքարելու համար պետք է հավաքել փչացած բույսերը և սրսկել համապատասխան թույներով, բայց գլխավորը դիմացկուն տեսակներ առաջ բերելն է:

Վնասատուներից հայտնի յեն մեդվեդկա, բուսական լու, բրնձի ջրային յերկարաքթիկ: Պետք է լավ ուսումնասիրել սրբանց և ըստ այնմ պայքար մղել նրանց դեմ:

Բրնձը թեպես նոր կուլտուրա յե, թեպետ մեր պայմաններում նրա զարգացման նկատմամբ չուսումնասիրված խնդիրներ կան, բայց և այնպես կոլտնտեսականները պետք է ուսումնասիրեն նրան ու ծանոթանան նրա մշակության տեխնիկայի հետ:

Բ Ա Մ Բ Ա Կ Ե Ն Ի

Թեև բամբակենին շատ հին բույս է, բայց Հ. Կովկասի համար նա դեռ նոր կուլտուրա յե: Պատմությունն ասում է, վոր բամբակենին 2500 տարի սրանից առաջ մշակվել է Հնդկաստանում, բայց Յեվրոպա մուտք է գործել շատ ուշ: Հ. Կովկասի համար բամբակն ավելի յեվս նոր է, այստեղ սկսվել է մշակվել 1928 թվականից սկսած, խորհանտեսությունների ու կոլտնտեսությունների կողմից շատ շուտ է յուրացվում: Այսպես, որինակ՝

1928 թ. Հ. Կովկասում ցանվել է	300 հեկտ.
1930 թ. » » » »	91600 »
1932 թ. » » » »	250000 »

Յերկրորդ հնգամյակի վերջում ծրագրված է հասցնել 400 հազար հեկտարի: Կոլտնտեսությունների և խորհանտեսությունների բուռն զարգացումը Հ. Կովկասում հնարավորություն է տալիս այս թիվն իրագործելու: Խորհրդային

բամբակի համար տարվող պայքարում, մենք պետք է հաղթող դուրս գանք և ազատվենք արտասահմանյան ներմուծումից։

Բամբակեևու նեանակությունը: Բամբակը մեր տնտեսության համար շատ մեծ նշանակություն ունի, նա տալիս է թանկարժեք թել մանվածային արդյունաբերության համար: Նրանից պատրաստում են զանազան կտորեղեն, իսչպես բյազ, չիթ, բումազե և այլն:

Նրա թելերը շատ գիմացկուն են և այդ է պատճառը, վոր շատ է տարածված նրանցից պատրաստված հագուստը: Նրա սերմերից ստացվում է յուղ, իսկ քուսպը թանկարժեք կեր է կենդանիների և լավ պարսրտանյութ է դաշտերի համար:

Կլիման յեվ արածված ուայուններ: Բամբակենին միախոտաբույս է, յերկաթիլավոր է, նրա բարձրությունը մեզանում հասնում է 10,5-ից մինչև 1 մետրի, տերևները բլթակավոր են և ունենում են 3 կամ 5 կտրվածքներ: Ծաղիկը խոշոր է, ունի հնգատամյա բաժակ և դեղին պսակաթերթիկներ, վորի հիմքի մոտ կարմիր բծեր են յերևում: Ծաղիկներից առաջանում են պտուղներ, վորոնք ներկայացնում են տուփիկ (կնգուղ), վորը պարունակում է 25 — 45 սերմեր պատած մազիկներով: Կնգուղները հասունանալուց հետո տրաքվում են և բացվում են նրա մազիկներով պատած սերմերը: Հենց այս մազիկներն ոգտագործվում են իրրև հում նյութ թել պատրաստելու համար:

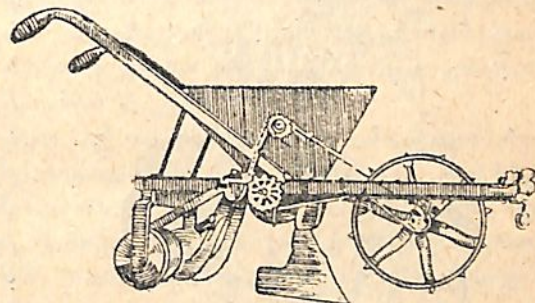
Բամբակը տաք յերկրի բույս է. նրան անհրաժեշտ է 170 տաք որ, բացի դրանից պահանջում է նաև բավականաչափ խոնավություն: Յեղնելով այս պահանջներից, Հ. Կովկասում կարելի յե մշակել միայն ավելի վաղահաս տեսակները հետևյալ ուայուններում՝ Անապայի, Տեմրյուկի, Մոզդուկի, նազ—Տերեկյան, Չեչնայի, Գուդերմեսի, Սլավյանսկի, Ուսխտարսկի, Վ. Ալեքսանդրովի, Պրիկոմսկի: Այս ուայուններում մեծ հաջողությամբ են մշակվում բամբակենին. կան ուայուններ, վորոնք նոր են ուսումնասիրվում և նոր մտնում բամբակահասն վայրերի շարքերը:

Բամբակենու տեսակետից խորհրդային Մյության մեջ շատ են տարածված հետևյալները. վաղահաս տեսակներից Շրեդեր № 1306, 10002, 10193, 10196, Աք-դջուրա 182, դեխան 163 և այլն: Իրանց վաղ հասունությամբ և կլիմայի պահանջի տեսակետից, մեր ուայուններում կարող են մեծ հաջողությամբ մշակվել Շրեդեր և Աք-դջուրա տեսակները:

Ցանխը յեվ հողի մեակումը: Իսչպես ասացինք, բամբակենին պահանջում է մեծ քանակությամբ ջերմություն և լույս:

Հետևաբար այնպես պետք է ցանել, վոր նա ստանա առատ լույս, նա պետք է իրարից հեռու-հեռու ցանվի, մոլախոտերը մաքրվեն ու վոչ մի կողմից ստվեր չունենա: Բամբակենին թեպես ջրի նկատմամբ վորոշ չափով պահանջկոտ է, բայց շատ անձրևները նրան վրասում են այն պատճառով, վոր յերկար ժամանակ ամպամած է լինում և լույս քիչ է ստանում բույսը և ուշ է հասնում, իսկ յերկրորդը, նա շատ խոնավությունից զանազան սնկային հիվանդություններով վարակվում է:

Բամբակենին հողի նկատմամբ պահանջկոտ չէ, միայն պետք է լավ փխրացնել, վոր արմատները ազատորեն զարգանան այնտեղ: Բամբակենու ցանքը կատարելու համար, հացահատիկների բերքահավաքից հետո պետք է ծանծաղավար կատարել, իսկ վաղ աշնանը վարել 18 — 22 սմ խորությամբ և թողնել առանց տաքանալու: Գարնանը այս հողը խնամքով տափանում են, վորպեսզի ձմեռվա հողի մեջ կուտակված ջուրը չգորշիանա: Յեթե աշնանը այս կամ այն պատճառով հողը չի հերկվել, պետք է գարնանը հերկել և տափանել: Մինչև ցանքը հողի յերեսը կոշտանալու դեպքում, պետք է տափանել, փափկացնել այն:

Նկ. 10. Բամբակային ցանիչ

Բամբակենին ծլելու համար պահանջում է 13 — 14 ջերմություն: Նկատի առնելով այս պահանջը, Հ. Կովկասի տարբեր ուայունների համար ցանքի ժամկետը մոտավորապես ընկնում է տպրիլի 20-ից մինչև մայիսի 10-ը: Ցանքը պետք է 6 — 7 որվա ընթացքում առանց ձգձգելու կատարել: Ցանելուց առաջ սերմը պետք է մի որ թողնել թարմ ջրի մեջ: Ցուրաքանչյուր հեկտարի համար Հյուսիսային Կովկասում ցանվող տեսակների սերմերը պետք է վերցնել 50 — 60 կգ, իսկ յեթե այդ սերմի ծրունակությունը ցածր է, պետք է շատ սերմացու վերցնել և ցանել, վոր համապատասխան խտություն ունենա բույսը: Բամբակենին ցանվում է հատուկ բամբակացան մեքենայով (Նկ. 10):

Շարքերի մեջ պետք է թողնել 70 սմ տարածություն. շարքամիջի աշխատանքները մեքենայով կատարելու դեպքում, կարելի յե 80 սմ թողնել: Սերմի խորությունը հողում պետք է

Շարքերի մեջ պետք է թողնել 70 սմ տարածություն. շարքամիջի աշխատանքները մեքենայով կատարելու դեպքում, կարելի յե 80 սմ թողնել: Սերմի խորությունը հողում պետք է

լինի 3—5 սմ: Բամբակենին բսնում է ցանելուց 7—12 որ հետո, հաջող է ծլում ու զարգանում այն ժամանակ, յերբ բույսը պահանջված չափով ստանում է ոդ, շերմություն, խոնափություն և լույս:

Բամբակենու խնամքը: Բամբակենու խնամքի նպատակն է լինելու ստեղծել նրա զարգացման համար անհրաժեշտ պայմաններ: Ցանելուց հետո, յերբ հողի յերեսին առաջանա կոշտ կեղև, անհրաժեշտ է իսկույն տափանել արտը: Հետո սկսվում է քաղհանը. առաջին քաղհանը կատարվում է մոլախոտերի յերևան գալուց հետո:

Նկ. 1.1 Բամբակի կեցողներ

մոլախոտեր չեն առաջանա, բույսը շատ լույս կստանա և կսկսի արագ մեծանալ ու անհամեմատ բարձր բերք կտա:

Բամբակենին լինելով նոր կուլտուրա (Հ. Կովկասի համար), նրա տեղը ցանքաշրջանի մեջ դեռ վերջնականապես չի լուծվել: Պարզված է սակայն, վոր բամբակը կարիք է զգում ազոտի և ֆոսֆորի, դրա համար ել նրան կարելի յե և պետք է ցանել պատիճավոր բույսերից հետո:

Բամբակենու բերհանավաքը: Բամբակենու բերքահավաքը սկսում են այն ժամանակ, յերբ սկսվում են բացվել կնգուղները (նկ. 10):

Այս աշխատանքը կարելի յե շատ հեշտությամբ մեքենայացնել և ժամանակին ավարտել: Ցերկներ առաջանալուց հետո, անհրաժեշտ է սկսել յերկրորդ քաղհանը կուլտիվատորի միջոցով, վորովհետև նա շատ լավ է փխրացնում հողը: Ցերկերորդ քաղհանի հետ միաժամանակ պետք է նաև նոսրացնել, բույսերի մեջ թողնելով 10—20 սմ հեռավորություն: Ցերքորդ քաղհանը կատարվում է կնգուղներն առաջանալու ժամանակ:

Յեթե աշխատանքը տարվի այս կարգով, այն ժամանակ հողը փափուկ կլինի,

Առնվազն 2—3 կնգուղ բացված պիտի լինի, նրա կնգուղները բոլորը միաժամանակ չեն բացվում ու հասունանում: Ահա այդ է պատճառը, վոր նրա բերքահավաքը կատարվում է դանդաղորեն: Բացված կնգուղները պետք է անմիջապես հավաքել, ապա թե վոչ նա կթափվի հողի վրա ու կկեղտոտվի, կամ քամին ու անձրևները կզցեն և կփչացնեն հում բամբակը: Յերբ հարնում են առաջին ցրտերն, այն ժամանակ արդեն հավաքվում են բացված և չբացված վերջին կնգուղներն ամբողջապես:

Բամբակի բերքահավաքը նույնպես մեքենայով է կատարվում, վորը զգալի կերպով բարձրացնում է աշխատանքի վորակը:

Առաջին բերքահավաքի ժամանակ բացված կնգուղներից ստացված բամբակն ամենալավն է նրանից ստացված սերմերը գործ են ածում վորպես սերմացու: Բամբակենու բերքատվությունը Հ. Կովկասում շատ ցածր չի լինում, այլ ընդհակառակը, բավականաչափ առատ է լինում:

Այսպես, որինակ՝ Պրոխլադնի ռայոնի կուլտիվատորությունները միջին թվով (1931 թվին) ստացել են 10 ցենտներ, Գուդերմեսի — 8,8 ցենտն., Վ. Ալեքսանդրովի՝ մինչև 15 ցենտներ: Այս բոլորը նկատի ունենալով կարելի յե ասել, վոր կուլտիվատորությունները յուրացնում են բամբակենու ցանքսը և տիրապետում ցանքսի ու խնամքի տեխնիկային:

Բամբակենին ունի շատ հիվանդություններ և վնասատուներ, նրան վնասում են զանազան միջատներ, վորոնք փչացնում են տերևները և իջեցնում բերքատվությունը:

Նրանց դեմ պայքարելու ազրոտեխնիկական միջոցները լինելու յեն խորը աշնանավարր, մոլախոտերի վոչնչացումը և այրումը և այլն: Զանազան թույների միջոցով կարելի յե վոչնչացնել նրանց թրթուրներին և թիթեռնիկներին:

Կ Ա Ր Տ Ո Ց Ի Լ

Կարտոֆիլը մարդկանց զլխավոր սննդի աղբյուրներից մեկն է և շատ վաղուց է, վոր ծանոթացել են այս կուլտուրային հետ:

Նրա հայրենիքը համարվում է Հ. Ամերիկան: Յերոպացիք նրան ծանոթացել են 1533 թվին, վորից հետո կարտոֆիլը կարճ ժամանակում տարածվել է ամբողջ Յեվրոպայում:

ԽՍՀՄ-ում կարտոֆիլը մարդկանց զլխավոր սնունդներից մեկն է կազմում: Հյուսիսային Կովկասում 1925 թվին ցանվել է

ընդամենը 92 հազար հեկտար, իսկ 1931 թ. — 131 հազար հեկտ.: Կարտոֆիլի նշանակութունը շատ մեծ է համեմատած հացարույսերի հետ, նա 3 անգամ ավելի չոր նյութ է տալիս: Յանքսաշրջանի մեջ նրա ներկայութունը կրկնապատկում է հաջորդող բույսի բերքը: Մենք մտցնելով նրան ցանքսաշրջանի մեջ, խոնավ ռայոններում պակասեցնում ենք սև ցելի տարածութունը և փոխարինելով նրան կարտոֆիլի ցանքսով, ավելացնում ենք կարտոֆիլի ընդհանուր ցանքսի տարածութունը:

Կարտոֆիլը անասունների համար մեծ քանակությամբ բարձր վորակի կեր է մատակարարում: Նա ոգտագործվում է նաև տեխնիկական նպատակներով: Այս բոլոր դրական կողմերի շնորհիվ, նա շատ տարածված է ամբողջ յերկրամասում և ցանքափոխության մեջ անփոխարինելի բույս է:

Կարտոֆիլը թեպետ շատ խոնավութուն չի պահանջում, բայց և այնպես բոլորովին չոր յեղանակները նրան ահագին վնասներ են հասցնում: Փորձերը ցույց են տվել, վոր հաճախ և վորակի հետ համեմատած, սա քիչ ջուր է գոլոշիացնում:

Հողի յեվ կլիմայի պահանջը: Կարտոֆիլի համար հողը պետք է փափուկ լինի, վորպեսզի պայարներն մեծանալուն խոչնդոտ չհանդիսանա: Սևահողը և ավազախառն սևահողը նրա համար ամենալավ միջավայրն են, իսկ կավահողի մեջ բոլորովին չի կարելի ցանել: Թեպետ ավազախառն հողը փխրուն է լինում, բայց սննդի տեսակետից նրան բավարարում է միայն պարարտացնելու դեպքում: Ամենալավ պարարտանյութը գոմաղըն է, յեթե միայն կանոնավոր կերպով կատարվի պարարտացումը: Յեթե գոմաղըը նորմայից շատ լցվի, այն ժամանակ նրա ցողունը և տերևները շատ կսեծանան, պայարներն ուշ կհասնեն և չեն զարգանա: Բազի պարարտանյութի քանակից, նշանակութուն ունի նաև վ պարարտացնելու ժամկետը: Այն հողերը, վորոնք վորոշ չափով սննդանյութի պաշար ունեն, կարելի յե կարտոֆիլի հետ միասին լցնել պարարտանյութը, իսկ նրանք, վորոնք սննդանյութով աղքատ են, անհրաժեշտ է աշխանը պարարտացնել և հերկել, վորպեսզի նեխվի և ժամանակին սննդանյութ մատակարարե բույսին: Յուրաքանչյուր հեկտարի վրա ցանում են 18 — 30 տոնն աղբ:

Ակազեմիկ Պրյանիշնիկովը բերում է հետևյալ տվյալները Խարկովի փորձնական դաշտից վերցրած.

Աղբի քանակը . . .	0 ց.	180 ց.	360 ց.	540 ց.
Բերքը ավազահողից	50 ց.	112 ց.	173 ց.	222 ց.
Բերքը սևահողից	202 ց.	218 ց.	233 ց.	245 ց.

Այստեղ յերևում է, վոր ավազահողի մեջ անհրաժեշտ է համեմատաբար ավելի շատ աղբ մտցնել, քան թե սևահողի մեջ:

Պարարտանյութերից կարտոֆիլը պահանջ է զգում ֆոսֆորային, ազոտային և կալիումի պարարտանյութերի: Ազոտը շատ է աղբի մեջ, իսկ ֆոսֆորը և կալիումը մտցնում են սուպերֆոսֆորատի և ծծմբային կալիումի միջոցով: Այս պարարտանյութերը շատ լավ են աղդում բերքի վրա. այսպես, որինակ՝ Կրասնոդարի գյուղատնտեսական Խնստիտուտը 4 տարի շարունակ փորձել և ստացել է հետևյալ պատկերը: Յուրաքանչյուր հեկտարի վրա 354 ցենտներ գոմաղը լցնելով բերք ստացվել է 186 ցենտ., իսկ չպարարտացրած հողից ստացվել է 134 ց.: Հանքային պարարտանյութերով պարարտացնելը նույնպես բարձրացնում է բերքի քանակը: Հանքային պարարտանյութերը կավային հողերում համարյա յերկու անգամ են բարձրացնում բերքը: Հյուսիսային Կովկասում, վորն ավելի հարուստ սևահողերով, պարարտացումը գլխավոր դեր չի կարողանում խաղալ, այստեղ առաջին և գլխավոր տեղը բռնում է հողի կանոնավոր մշակումը և լավ տեսակների ընտրութունը:

Հողի մեակումը յեվ ցանխար: Կարտոֆիլի համար հողը պետք է մշակել հիմնովին, նախ պետք է աշխանը վարել 20 — 22 նալ խորությամբ, իսկ գաղնանը տափանել ծանր տափանով և ապա բազմախոփանի գուլթանով նորից վարել 5 — 7 նալ խորությամբ ու հետո արդեն ցանել Յանելուց առաջ պետք է տվյալ հողի անհրաժեշտ սերմացուն ձեռք բերել:

Հ. Կովկասում տարածված են հետևյալ տեսակները, վորոնք հայտնի յեն իրանց յերաշտագլիմացկունությամբ և բարձր բերքատվությամբ.

«Նպիկուր» — վաղահաս, յերաշտագլիմացկուն և բերքատու տեսակն է. տարածված է յերաշտային և կիսայերաշտային ռայոններում, շատ է վնասվում հիվանդութուններից:

«Վաղ-վարդ» (ранняя роза) — շուտ հասունացող տեսակ է, տարածված է համարյա բոլոր ռայոններում:

«Միլետու-վարդագույն» — յերկարավուն, կարմրագույն, յերաշտագլիմացկուն և համարյա բոլոր տեղերումն էլ լավ բերք տվող տեսակն է:

«Վալյուման» — ուշ հասունացող կարմրավուն, մեծ պայարներով յերաշտագլիմացկուն և շատ տարածված տեսակն է:

Հյուսիսային Կովկասի հարավային ռայոններում — Ոսետիա, Ինգուշետիա, Չեչենյա, Կաբարդինո-Բալկարիա, Կարաչայ շատ

են տարածված տեղական. 1) վարդագույն, շուտ հասունացող, և 2) բուռնել՝ նույնպես շուտ հասունացող տեսակները:

Տարբեր տեսակի կարտոֆիլները տարբեր փորձնական կայաններում յուրաքանչյուր հեկտարից տվել են հետևյալ բերքը ցկնաններով.

Տեսակի անունը	Ռոտով	Տագան-բուգ	Սարատով սկայա	Սարատով	Ստավրո-բուգոլ	Որչոնի-կիձձ
Տեղական	78	79	—	—	134	131
Եպիկար	—	118	102	—	176	—
Վաղ-վարդ	—	100	—	223	—	—
Միխու	158	130	—	137	200	—
Վալյաման	113	123	82	161	304	274

Յանքսի համար մեծ նշանակություն ունի կարտոֆիլի տեսակավոր և փորձված պալարների ընտրությունը: Բազմաթիվ փորձերից պարզվել է, վոր ավելի ձեռնտու յե միջին ծանրությամբ պալարներ ցանելը, խտությունը 62×35 սմ: Կիսաչոր ուայոններում շարքերի երարից հեռավորությունը պետք է լինի 62 սմ, իսկ բույսերինը—45 սմ (62×42 սմ). խոնավ ուայոններում—62×35 սմ: Շարքամիջի տարածությունը 62-ից պակաս չպետք է լինի, վորովհետեով հետագա միջարքային աշխատանքներն անհրաժեշտ է մեքենայացնել: Խոշոր պալարները չպետք է ցանել, այլ անհրաժեշտ է կտրել նրանց 2 մասի: Փորձերից պարզվել է, վոր պալարը պետք է միայն յերկարությամբ կտրել, վորովհետեով պալարների վրա գտնված «աչքերը» հավասար ծլունակություն չեն ունենում, այլ ներքևիններն ավելի դժվար են ծլում և քիչ բերք են տալիս, քան վերեվի մասի վրա գտնված «աչքերը»: Խորությունը կախումն ունի պալարների մեծությունից-յեթ՝ մեծ են, կարելի յե խորը ցանել և հակառակը: Յեթե ծանր կավային հող է և ողը դժվար է թափանցում, ապա խորը չեն ցանում և ընդհակառակը: Յեթե հողը փխրուն ավազ է, կարելի յե խորը ցանել, վորովհետեով նրա մեջ ավելի հեշտ է անցնում ողը, շերմությունը և խոնավությունը: Յեթե կլիման չորային է, ցանվում է խորը և ընդհակառակը. վերոհիշյալ պայմանների համաձայն նրա տարածումը 4,5—11 սմ-ից չալիտի անցնի:

Ցանվում են դանազան միջոցներով—մեքենաներով, վորոնք մեծ չափով կրճատում են աշխատող ձեռքերի պահանջը: Ռիսկերի կարտոֆիլի ցանքսի մեքենան որական ցանում է 2 հեկ-

տար տարածություն, իսկ նույն 2 հեկտարը ձեռքով ցանելու համար պահանջվում է 16 մարդ: Ձեռքով ցանվելու դեպքում կարտոֆիլը դցում են գութանի հետեվից ակունների մեջ: Յուրաքանչյուր հեկտարին միջին թվով դնում է 11—17 ցկնաններ պալար:

Յանքսի ժամանակը կախված է տվյալ տեղի կլիմայից-ծլելու շերմության միջինումը 8 աստիճան է, դա լինում է մոտավորապես ապրիլի 20-ից մինչև մայիսի 15-ու:

Կարտոֆիլի խնամքը: Կարտոֆիլի խնամքը կայանում է նրանում, վոր հողը միշտ փափուկ լինի, մոլախոտ չառաջանա և բուկը լցվի ժամանակին: Յեթե ցանելուց հետո անմիջապես կոշտ է առաջանում հողի յերեսին, անհրաժեշտ է թեթեվ տափանով մի հետք տափանել և փշրել նրան: Հետո 2 կամ 3 անգամ քաղհանում են կուլտիվատորով կամ ձեռքով:

Նպատակահարմար է բուկը լցնել ցողունի 13—18 սմ աճելուց հետո խոնավ ուայոններում, իսկ չոր ուայոններում դա բոլորովին պիտրդ աշխատանք է, յեթե միայն վորոշ չափով խորն է ցանված:

Աշնանը կարտոֆիլի ցողունները կամաց-կամաց դեղնում են և թուռում, դրա փոխարեն հողի տակ արագ կերպով մեծանում են պալարները: Բերքահավաքն սկսվում է այն ժամանակ, յերբ մաշկը բավականին հաստացել է և ամրացել: Դեռահաս պալարները դժվար են պահվում և հեշտություն փչանում են:

Կարտոֆիլը հավաքում են մոտավորապես սեպտեմբեր ամսում և ձեռքով կամ հատուկ մեքենայով և գութանով: Խոշոր կոլլեկտիվներում բերքահավաքը ձեռնտու յե կատարել մեքենայով: Կան շատ սխտեմի մեքենաներ, վորոնց կարելի յե բաժանել 2 խմբի—փորող և միաժամանակ ընտրող և միայն փորող մեքենաներ: Առաջին տիպի մեքենաներից աչքի յեն ընկնում ամերիկական ելեվատորով կարտոֆիլահավաք մեքենան, վորը միևնույն ժամանակ ընտրում է և ժապավենածեվ գրցում հողի վրա: Որական ամենարիչը փորում է 25—3 հեկտար տարածություն: Ձեռքով աշխատելու ժամանակ մի հեկտարից 75 ց. պաշար ստացվելու դեպքում պահանջվում է 25 աշխատող ձեռք, իսկ վերոհիշյալ մեքենայով աշխատելիս պահանջվում է 7 մարդ միայն: Ուրեմն մեքենայացվելու դեպքում այդ աշխատանքից ազատվում են 18 մարդ:

Կարտոֆիլի բերքի քանակությունը տարբեր սկսած 60—65 ցկնտ. մինչև 200—220 ցկնաներ: Յեթե բերքահավաքի ժամա-

դեղի մշակութային հիմնական ուսումնական մեկն է համարվում, բայց և նույնպես Հ. Կովկասը յուր բարենպաստ պայմաններով 20—25%₀ ավելի բերք է տալիս:

Ճակնդեղի ցանքսը կենտրոնացած է լինելու հետեվյալ ուսումնասիրում Տիմաշեվսկի, Կարենովսկի, Ուստ-Ղարինսկի, Կրասնոպոլսկի և մասամբ Կրասնոդարի Տիխորեցկի: Այս ուսումնասիրում են շինված շաքարի գործարանները:

Հողի մշակումը յեվ ցուխը: Մշակութային առաջին պայմանն է՝ հողը վարել աշնան 20—23 սմ. խորութամբ. յեթե հնարավոր է, վարել ավելի ևս խորը, այն հողով, վոր վոչ միայն հողի վերին շերտը փափկանա, այլ և յենթահողն ևս, վորպեսզի բույսի արմատը զարգանա թե՛ դեպի կողքերը և թե՛ դեպի խորը:

Այն արտերում, ուր ցանված է յեղել հացահատիկ, նախ պետք է ծանծաղավար անել, հետո արդեն սեպտեմբերի մեջ կատարել խորը հիմնական հերկը: Վաղ դարնանը անհրաժեշտ է տափանել, բայց պետք է խուսափել հողը փոշիացնելուց: Բացի տափանելուց, հողը կեղև առաջանալու դեպքում, նրան կուլտիվատորով պետք է փափկացնել և հետո ցանել՝ այն նորմայով, վորը տրված է տվյալ ուսումնի համար: Ցանելուց հետո, վորպեսզի սերմը պահանջված չափով խոնավություն ստանա հողից, հարկավոր է հողը պնդացնել գլանով վոր նրա մասնիկները կպչեն սերմին: Ցանքսը կատարելու համար կարելի է նշանակութուն ունի սերմերի ընտրությունը: Յեթե ճակնդեղի սերմը լինել մյուս սերմերի նման, նրա ծլունակության վորոշումը շատ հեշտ կլինել կատարել. սրա սերմը իրար կպած է լինում, ուստի ընդունված է այդ սերմերի ամեն մի 100-ը ունենալ 150 կամ 170 ծիլ, կամ թե մի գրամ սերմին ունենալ 70—80 ծիլ. այս թվից պակաս լինելու դեպքում, սերմը ցանելու համար անպետք է: Բացի ծլունակությունից նկատի յեն անվում սայեվ նրա գույնը: Առողջ սերմի գույնը լինում է բաց գորշ դեղնավուն: Յեթե ունի մուլթ կանանչ և կամ ուրիշ գույն, նշանակում է կամ չհասած չորացած է, կամ հիվանդ է:

Հ. Կովկասի համար ճակնդեղի ցանքսի ամենալավ ժամանակն է ապրիլի 1-ից մինչև 20-ը. սրանից շուտ ցանել չի կարելի. վորովհետև սրա մատղայ ծիլերը կարող են ցրտահար լինել: Ճակնդեղն սկսում է ծիլ 7—5 աստիճան ջերմության տակ, թեպետ կարող է ավելի շատ ել ծիլ, բայց վտանգավոր է. դանդաղ ծլելուց կարող է փչանալ, կամ սնկային հիվանդութուն ստանալ:

Սերմը պետք է ցանվի 2,2 սմ-ից մինչև 3,5 սմ խորության մեջ, իսկ յեթե հողը չորացել է, կարելի յե ավելի խորը ցանել, բայց առհասարակ խորը ցանելուց պետք է զգուշանալ, վորովհետեվ նրա ծիլերը շատ թույլ են լինում և չեն կարող հողից դուրս գալ: Բույսերի մեջտեղ յեղած հեռավորությունները պետք է լինի 40—30 սմ: Ցանվում է հատուկ շաքարացանով կամ սովորական շաքարացաններով, յուրաքանչյուր հեկտ. վրա մոտավորապես 25—50 կգ սերմ: Ցանելուց 8—10 որ հետո արդեն յերեվում են ծիլերը, բայց չոր յեղանակներին այդ ժամանակաշրջանը յերկարում է և հասնում է մինչև 15 որվան:

Ճակնդեղի խնամք: Ճակնդեղի առաջին խնամքը լինելու յե հողի փափկացումը, վորպեսզի ջուրը քիչ գուրջանա, իսկ ջուրը չափազանց ունում է բերքի և շաքարի տոկոսի բարձրացումը:

Այս աշխատանքը կատարվում է կուլտիվատոր «պլանետով», վորը բարձրացնում է աշխատող ձեռքի պահանջը: Սրանից հետո սկսվում է իսկական քաղհանի աշխատանքը, քաղհանի հետ միասին խիտ ցանված տեղերը անհրաժեշտ է նոսրացնել, վորպեսզի բույսերը համապատասխան հեռավորություն ունենան (17—20 սմ-ից վոչ պակաս):

Ճակնդեղի բերհանում: Ճակնդեղը հասունանում է աշնանը, ներքևի տերեփները իրենց կանանչ գույնը կորցնում են մոտավորապես հոկտեմբերի մեջ. Բերքահավաքը կատարվում է ձեռքով կամ մեքենայով, բույսն արմատով հանում է մեքենան հողից և գցում դուրս, վորից հետո հավաքվում է ձեռքով:

Բերքահավաքը ձեռքով կատարելիս բահերով փորում, հանում են բույսը և հավաքում են առանձին կույտերով: Նույն որում պետք է կտրել կանանչ մասը և վրայից հողը մաքրել, ապա կույտեր դարսելով ծածկել հողով, վորպեսզի մասսայից քիչ նյութ պակասի: Հողով ծածկելուց առաջ պետք է սղափոխության համար փայտե խողովակներ անցկացնել: Ճակնդեղի կտրված կանանչ տերեփները գործ են ածում սիլոսի համար, վորը կենդանիների ամենալավ կերն է հան լիսանում:

Ճակնդեղի սերմ ստանալու համար անհրաժեշտ է առաջին տարում սերմից ստացված արմատը հետեվյալ դարնանք անել:

Պետք է ընտրել այնպիսի արմատներ, վորոնց մեծությունը և ձևը ստացած լինի վերջնականապես իր տեսակին հատուկ ձևը և չափը: Տերեփները կտրում են այնպես, վոր ցողունի զարգանալու տեղը չվնասվի, դրա համար կտրում են մի քիչ

բարձրից: Տնկում են խորը մշակված հողերում 70 ավ հեռավորութեան վրա: Մոտավորապես սեպտեմբերի մեջ հավաքում են ցողունը և կալսելուց հետո սերմը լավ չորացնում և պահում են պարկերի մեջ: Ամեն մի հեկտարից ստացվում է 15 ցենտ. միջին բերք: Ճակնդեղների արմատների բերքը յուրաքանչյուր հեկտարից շատ տարբեր է լինում: Ներքեվում բերված աղյուսակը ցույց է տալիս զանազան փորձնական դաշտերում յուրաքանչյուր հեկտարից ստացված բերքի քանակը.

Փորձնական դառեր	Բերք ցենտներով	Շախարի տակաը
Կարենուպի	201,2	17,4
Գիագինակի	298,1	17,0
Նեվինոմիակ	125,1	17,1
Հանքային ջրեր	96,8	19,3
Որջոնիկիձե	233,37	14,9
Յեյսկ	141,0	19,3

Թեպետ Որջոնիկիձեյում (Վլադիկավկազ) բերքը շատ է, բայց լույսը բիչ լինելու պատճառով շաքարի տոկոսը պակաս է. նույնը և Մտարոմինսկիում:

Վնասատուները յեվ հիվանդությունները: Վնասատուներից գլխավորն է ճակնդեղի լուն, դա փոքր բզեզ է, վորը լինում է հողում և յերեվում է ապրիլի ու մայիսի մեջ: Նա մեծ վնասներ է հասցնում, նրա դեմ կարելի յե պայքարել արտը մաքուր պահելով: Կնճիթավոր բզեզը, սա մեծ բզեզ է, սրանց կարելի է մինչև անգամ ձեռքով հավաքել, փորում են փոսեր և լցնում մեջը ու հողով ծածկում, սրսկում են քլորա-բարիով (400—600 գր 1 դուլ ջրին): Մարգագետնի բզեզ, սրա թուրթուրները մեծ վնասներ են հասցնում, պետք է լավ հերկել և մշակել արտը, մոլախոտերը մաքրել և սրսկել քլորա-բարիով:

Ծ խ Ա ի Ո Տ

Ծխախոտը մեծ նշանակություն ունի ԽՍՀՄ ժող. տնտեսութեան համար, նա նշանավոր տեղ է բռնում Խ. Միութեան արտահանման ապրանքների մեջ: Նրա փոխարեն բերում են զանազան մեքենաներ մեր սոցիալիստական տնտեսութեան համար: Հ. Կովկասի ծխախոտի ցանքը տարեց տարի կոլտնտեսութեան և խորհրտնտեսութեան զարգացման հետ միասին ընդար-

ձակվում է: Այսպես, որինակ՝ 1925 թ. 9,500 հեկտ., 1928 թ. 21,300 հեկտ., 1932 թ. 48000 հեկտար: Հյուսիսային Կովկասում զուտ ծխախոտային ուսյուններ են համարվում Սեվերյան, Հունական, Բելորեչենսկի, Գ.-Կլյուչի, Մոչու, Մայկոպի, Աբխյան, Ագրգեյի, Ափշերոնյան, Հայկական, Լաբինսկու: Մասամբ ցանվում են Կրասնոդարի, Սլավյանսկի, Տիխորեցկի ուսյուններում:

Պահանջը կլիմայի նկատմամբ: Ծխախոտը տաք յերկրի բույս է և պահանջում է 5—6 ամառային տաք ամիսներ: Սերմը ծլում է 20—25° ջերմութեան տակ: Ծխախոտի տարբեր տեսակները, տարբեր պահանջներ են ներկայացնում կլիմայի հանդեպ և կան տեսակներ, վորոնք Հ. Կովկասում նույնպես հաջողութեամբ են մշակվում: Որինակ, մուսխոկան կարող է մշակվել կենտրոնական Ռուսաստանում, իսկ ամենալավը՝ ժարիլանդյան տեսակը մշակվում է միայն Ղրիմում և Անգրիովկասում: Խոնավութեանը առբեր է ազդում ծխախոտի վրա, որինակ՝ փորձերից պարզվել է, վոր ինչքան հողը խոնավութեան շատ է պահում իր մեջ, այնքան ավելանում է ծխախոտի թունավոր մասը՝ նիկոտինը: Ուրեմն նա շատ պահանջկոտ է հողի նկատմամբ և տարբեր է արձագանքում հողի այս կամ այն նյութի պակասին կամ ավելցուկին. որինակ, յեթե հողում պահանջված չափով ազոտ չկա, այն ժամանակ բերքը վատ է լինում, իսկ յերբ պահանջվածից շատ է, այն ժամանակ ավելանում է նիկոտինի տոկոսը և նվազում է ծխախոտի վորակը: Ծխախոտը լավ է բնում թեթեվ ավազահողերում, իսկ կավահողը և այլ ծանր հողերը վատ են ազդում ծխախոտի բերքի վրա: Հետևապես ամենալավ հողերը համարվում են բուսահողով հարուստ սևահողերը և ավազային հողերը:

Ծխախոտն ավելի շատ պահանջ է զգում ազոտային պարարանյութերի և կալումի զանազան աղերի:

Ծխախոտը ցանքսաշրջանի մեջ բռնում է առաջին տեղը, նրան հաջորդում են ցորենը և զանազան ցանովի խոտեր:

Հացահատիկները, գլխավորապես ցորենը, նրան հաջորդում են այն պատճառով, վոր ծխախոտը լինելով պարարտացվող շարքամշակ բույս և ունենալով խորը գնացող արմատները, իրանից հետո հողում թողնում է բավականաչափ աննդանյութեր: Շատ անգամ Սև ծովյան շրջանում և Մայկոպում ցանքսաշրջանի մեջ չեն մտցնում, այլ ցանում են անընդհատ միևնույն տեղում, մի քանի տարի շարունակ: Այս ձևը բոլորովին անթույլատրելի յե սոցիալիստական դաշտում, նա ուժասպառ է անում հողը և կամաց կամաց դադարում է հողը բերք տալուց:

տերևները հավաքում են և մի քանի որ անցնելուց հետո մյուս տերևներն են հավաքում: Այսպես 2—3 անգամ հավաքելուց հետո, պետք է մնացածներն ել ամբողջապես հավաքել:

Շատ անգամ հավաքված տերևները թելում են անդն ու տեղը, վորն իհարկե ունի շատ առավելություններ: Մախորկան հավաքելու համար տերևները հնձում են ցողունի հետ միասին և մի քանի ժամ այդպես թորհնելով, չորացնում են հատուկ շենքերում:

Ծխախոտը հավաքելուց հետո գալիս է ամենապատասխանատու աշխատանքը՝ չորացումը: Շատ անգամ անհաջող չորացնելու պատճառով ծխախոտն իր կանաչ գույնը չի փոխում և գրանով նրա վորակն իջնում է:

Նախ և առաջ թելած տերևները պետք է թորհնել մութ և նրա շնչառության համար պայմաններ յեղած տեղում, վորպեսզի տերևներն իրենց կանաչ գույնը փոխեն և ստանան դեղին գույն. բացի գույնից, մեծ չափով պակասում է նիկոտինի ստիզոնը: Յեթե արտի մեջ չի թելած, հետո յեն թելում և չորացնում գրա համար հատուկ պատրաստված շենքերի մեջ: Սոչոր կոյանտեսություններում թելած ծխախոտը կախում են հատուկ վանդակների մեջ, վորը կանգնեցնում են շենքի կտուրի տակ: Պարզ յեղանակներին այդ վանդակները քաշում են դուրս, իսկ վատ, ամպամած յեղանակներին տանում են հետ ու տեղավորում կտուրի տակ:

Այս աշխատանքը մոտավորապես 2—3 ամիս է տեւում՝ մինչեւ ծխախոտն ամբողջապես չորանա: Չորացումը կարելի յե կատարել նաև արհեստական միջոցով. դրա համար շինում են հատուկ չորանոցներ, ուր 4—5 որից, վորոշ աստիճանի ջերմության յենթարկելով չորանում է ծխախոտը: Ամեն մի հեկտարից ստացվում է մինչեւ 22 ցենտներ բերք:

Հիվանդություններ յեվ վնասաւումներ: Ծխախոտի հիվանդություններից հայտնի յեն մոզայիկ և պիսակ ախտ (ржабца) հիվանդությունները:

Շիթիլներն ընկնելուց 2—3 շաբաթ հետո այս հիվանդությունը յերևում է գլխավորապես բույսի կանաչ տերևների վրա, վորոնք շուտով զանազան յերանգներ են ընդունում և բույսի զարգացումը կանգ է առնում: Բույսը վարակվում է հատուկ բակտերիաների միջոցով:

Պիսակ ախտը թեպետ վարակման սկզբում հայտնի նշաններ չի ունենում, բայց միքանի ժամանակից հետո այդ նշանները յերեւան են գալիս. բույսը նախ կորցնում է իր փայլը, սպա կամաց-

կամաց սկսում է չորանալ: Պայքարի միջոցներն են՝ ցանքափոխությունը, վարակված բույսերի վոչնչացումը և սերմի ախտանանումը:

ԱՇԽԱՏԱՆԻ ԶԻՇՏ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ ԶԵՐԹԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Կոյանտեսություններում աշխատանքի ճիշտ կազմակերպումն ունի վորոշակի նշանակություն, տնտեսության բարձրացման, կոյանտեսականների աւորյա կյանքը բարելավելու և կոյանտեսականներին ունեւոր մակարդակին հասցնելու գործում: Աշխատանքի ճիշտ կազմակերպումը հնարավորություն է տալիս պայքարել ընկ. Ստալինի հաղթանակի վեց պայմանների իրագործման համար, վորով կարողանում ենք պայանները լրիվ կատարել և կոյանտեսություններն ամբապնդել և՛ կազմակերպչորեն և՛ տնտեսապես:

Աշխատանքի կազմակերպության ժամանակ նկատի պետք է առնել նրա մաքսիմալ մեքենայացումը, զիմազրկության վերացումը, աշխատող ձեռքերի ճիշտ դասավորումն աշխատանքի դանազան բնադավառներում, կորուստի դեմ պայքարը և սրանց հիման վրա անշեղորեն պայքարի մղումը բերքի բարձրացման համար:

Ճիշտ է, վոր դասակարգային թշնամին զանազան ճանապարհներով և մեթոդներով ուղղում է խանգարել մեր կազմակերպչական աշխատանքները, նպատակ ունենալով խանգարել և քայքայել մեր կոյանտեսությունները, բայց մենք աշխատանքի ճիշտ կազմակերպման պայքարի հետ միաժամանակ, պայքարում ենք նաև այդպիսիների դեմ:

Մեքենա-արակտորային կայաններին և խորհանտեսություններին կից քաղբաժինները փայլուն որինակներն են ցույց տալիս դասակարգային թշնամու զիմակը բաց անելու և նրա դեմ պայքարելու գործում:

Աւխասանի մեքենայացում: Աշխատանքի մեքենայացումը, ինչպիս միշտ էլ ասել ենք, շատ մեծ նշանակություն ունի արտադրողականության բարձրացման և աշխատող ձեռքերի տնտեսման գործում: Որինակ՝ հասարակ տափանը մի որվա մեջ տափանում է 2—3 հեկտար, իսկ տրակտորով մենք կարողանում ենք 10 հեկտար տափանել: Այստեղից պարզ է, վոր տրակտորի միջոցով կատարած աշխատանքը, նախ՝ գործն արագացնում է 3—5 անգամ, տնտեսում է 4

աշխատող ձեռք և 4 — 5 ձի: Ուրեմն յեթև տրակտորի միջոցով կատարենք աշխատանքը մեծ չափով ոգնած կլինենք մեր կոլտնտեսուհիյան կազմակերպչական և տնտեսական ամրապնդման գործին: Մի ուրիշ որինակ բամբակի բերքահավաքի «Տուրման վակուում» կոչված մեքենան (տես նկ. 15), համեմատած ձեռքի աշխատանքի հետ, 4 անգամ արագ է կատարում հավաքելով 560 կգ հում բամբակ: Յենթադրենք, թե մեր տնտեսուհիյունն ունի այդպիսի մեքենա, վորը 5 որ շարունակ աշխատելով, հավաքում է 2750 կգ հում բամբակ, իսկ այդքան բամբակ ձեռքով հավաքելու համար հարկավոր է 20 մարդուց ավելի:

Ուրեմն կոլտնտեսուհիյան մեջ աշխատանքի կազմակերպման համար առաջին և գլխավոր պայմաններից մեկն է նրա մարսիմալ մեքենայացումը:

Դիմագրիկուլթյան վերացումը: Դիմագրիկուլթյունը ներկա մոմենտում մեր շարիքներից մեկն է հանդիսանում:

Ի՞նչ է դիմագրիկուլթյունը: Սրան պատասխանում է ընկ. Ստալինն, ասելով «Սա հանձնարարված աշխատանքի համար պահանջվող պատասխանատվուլթյան բացակայուլթյունն է»: Ամեն մի կոլտնտեսական պիտի լավ իմանա, վոր առանց այդ պատասխանատվուլթյունը հաստատելու և վերականգնեցնելու, մենք անկարող ենք ճիշտ կազմակերպել մեր արտադրուլթյունը: Պետք է լավ իմանալ, վոր տնտեսական վիճակի բարելավումը կախումն ունի մեծ չափով դիմագրիկուլթյան վերացումից: Աշխատանքի ժամանակ պետք է ամեն մի գործիք մեքենա և լծկան ամրացնել կոլտնտեսականի վրա՝ այն հաշվով, վոր նա դրա պատասխանատվուլթյունը և փչացնելու դեպքում՝ վճարի նրա փոխարժեքը Յեթև աշխատանքի կազմակերպուլթյան հիմքն այսպես դրվի, այն ժամանակ ամեն մի կոլտնտեսական կզիտազցի, վոր իսկապես իրանն է այդ գործիքը կամ մեքենան: Ընկ. Ստալինն ասում է. «Միայն մենք ինքներս կարող ենք և պետք է վոչնչացնենք նրան (դիմագրիկուլթյունը), վորովհետև մենք ենք էլյանուլթյան տերը»: Յեվ ի՞նչպես, վոր մենք կկարողանանք վոչնչացնել մեր ուժերով, վոչ թե ճտեր կամ գեղեցիկ խոսքեր արտասանելով, այլ գործով:

Աշխատող ձեռքի հիշ պատվարումը: Շատ անգամ գյուղատնտեսուհիյան ճյուղերից մեկը կամ մյուսը մոռացուլթյան է մասնավոր ու պորտուենիստական հերթականուլթյան շնորհիվ: Դա առաջ է գալիս աշխատանքը ճիշտ չկազմակերպելուց և ճիշտ չգասավորելուց: Շատ կոլտնտեսուլթյուններ միայն «գբաղված» լինելով հացահատիկների բերքահավաքի աշխա-

տանքներով, հետ են գցում շարժանակ կուլտուրաների աշխատանքը, վորով և խոչընդոտ են հանդիսանում հավաքի ժամկետին:

Շարքահերկ կուլտուրաների բերքահավաքի խնամքի ժամանակ, անհրաժեշտ է ամբողջապես մոբիլիզացիայի յենթարկել կանանց և դեռահասներին, վորոնք հանդիսանում են աշխատող ձեռքերի մի մեծ սեգերվ:

Պայխար կոուսուների դեմ: Աշխատանքի ճիշտ կազմակերպումը պետք է ոգնի բերքահավաքի և այլ աշխատանքների ժամանակ առաջ յեկած կորուստների դեմ մղվող պայքարին:

Չկա մի կուլտուրա, վորը շարքամշակ կուլտուրաներից ավելի կորուստ ունենա բերքահավաքի ժամանակ: Բերքահավաքի ժամկետը մի փոքր խախտելուց միջին հաշվով կորցնում են յեզիպտացորենը 20 — 25 տոկ., գենագերչակը 10 — 30 տոկ., իսկ յեթև ժամկետից ավելի շատ յերկար ժամանակ անցած լինի, կարող են ամբողջապես կորցնել: Հետևապես ժամանակն անհրաժեշտ է այնպես դասավորել և կազմակերպել, վոր կորուստներ քիչ լինեն և նպաստեն բերքի բարձրացմանը:

Անցկացնել գործավարձը: Աշխատանքի կազմակերպումը պետք է կատարել գործավարձի հիման վրա: Գործավարձը նրա պատում է մինիմալ չափով կորուստներ ունենալուն, հետևաբար և բերքի բարձրացման և տնտեսուլթյան ամրապնդմանը:

Շարքամշակ կուլտուրաների խնամքի ու բերքահավաքի ժամանակ անհրաժեշտ է անցկացնել մանր-խմբակային և անհատական գործավարձը, վորոնց շնորհիվ հայտնաբերվում է այս կամ այն կոլտնտեսականի աշխատանքի վորակն ու քանակը:

Գործավարձի հետ սերտ կապ ունի աշխատանքի հաշվառքը: Լեհինն ասում է. «Սոցիալիզմը — դա նախ և առաջ հաշվառք է»: Հաշվառքի շնորհիվ է, վոր հայտնաբերվում է կոլտնտեսականի դեմքը և նրա շահագրգռուլթյունն աշխատանքի հանդեպ: Առանց կոլտնտեսականի ունեցած աշխտերի ճիշտ հաշվառքին, անկարելի յե ստեղծել խոշոր կոլեկտիվ տնտեսուլթյուն և կիրառել կանոնավոր գործավարձ:

Ահավասիկ այն գլխավոր խնդիրները և պայմանները, վորոնցով պետք է առաջնորդվել՝ կոլտնտեսուլթյուններում աշխատանքի կազմակերպում անցկացնելու համար: Մինչև վոր վերոհիշյալ պայմանները չիրականանան, անկարելի յե նույնիսկ արտադրողականուլթյան բարձրացման, բերքի բարձրացման և ինքնարժեքի իջեցման մասին մտածելը:

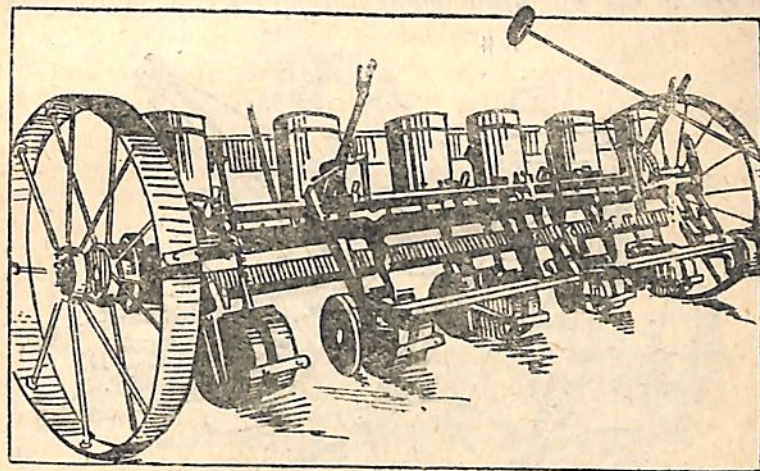
ՇԱՐԲԱՄՇԱԿ ՅԵՎ ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԿՈՒՆՏՈՒՐԱՆԵՐԻ ՄՇԱԿՄԱՆ ՄԵԲԵՆԱՅԱՅՈՒՄԸ

Կոյնտեսուսթյունների և խորհանտեսուսթյունների բուռն աճումը Հ Կովկասում՝ գյուղատնտեսութայն առաջ զբեց նորանոր խնդիրներ, այն է՝ յուրացնել բոլոր տեխնիկական և շարքամշակ կուլտուրաների մշակման տեխնիկան և սալ ժող տնտեսութայնը պահանջված քանակութայն մթերքներ և հումուսթ: Հ. Կովկասն իր կլիմայական և աշխարհագրական զիրքով մեծ ազագա յե խոստանում այդ ուղղութայն: Շարքամշակ կուլտուրաները՝ մյուս կուլտուրաների համեմատութայն մեծ խոշոր պահանջներ են ներկայացնում աշխատող ձեռքերի նկատմամբ: Այս հանգամանքը մեզ ստիպում է, վոր այդ բուսյերի վրա տարված աշխատանքները մաքսիմալ շափով մեքենայացման յենթարկվեն: Արդեն այս ուղղութայն շատ բան է կատարված մեղանում. 17-րդ կուսկոնֆերանսն իր բանաձեվում մասնանշեց, վոր՝ «Յերկրորդ հնգամյակում խնդիր է զբրվում ՄՏԿ-ների ցանցը յայնացնելով, գյուղատնտեսական արատղութայն մեքենայացումն ավարտել»: Իսկ մեզ մոտ գյուղատնտեսութայն համար ուժեղ տեխնիկական բազա կա:

Մեքենայացումն արագացնում է գյուղատնտեսութայն արտադրությունը, կրճատում է նրանց կատարման ժամկետը, տնտեսում է աշխատող ձեռքերը, բարձրացնում է աշխատանքի վորակը և մոտեցնում է ե ֆարրիկա-գործարանային աշխատանքին: Որինակ՝ վերցնենք բերքահավաքի աշխատանքները. 1 հեկտ. հացահատիկը ձեռքով հավաքելու և կախելու համար պահանջվում է 120 աշխոր, իսկ կոմբայնով—2 աշխոր. ուրիշ խոտքով, աշխատանքն արագացվում է 60 անգամ: 1 հեկտ. ճակնդեղ հավաքելու համար պահանջվում է 55 աշխոր, իսկ ճակնդեղահան մեքենայով ծախվում է 5 աշխ. ժամ: Այս որինակները ցույց են տալիս, թե ինչպես մեքենայացումն արագացնում է աշխատանքի պրոցեսը և տնտեսում աշխատող ձեռքեր:

Տեխնիկական շարքամշակ կուլտուրաները ցանվում են հարմարեցնելով սովորական շարքացանները, վորի համար հարկավոր է տեղափոխել նրանց ցանիչները (СОШУК) և վորխել ցանող ապարատի պատվելու ուղղությունը: Յանիչները տեղափոխելու և պետք յեղած տարածութայն համար հարկավոր է իմանալ յերկու ծայրերի ցանիչների միջի տարածությունը և բաժանել ցանվելիք բուսյի շարքամիջի տարածության վրա, հետո՝

ստացված թվին ավելացնելով միավոր, կստանանք այն թիվը, վորը ցույց է տալիս, թե սվյալ մեքենան այդքան շարքամիջի յայնութայն քանի շարք կարող է ցանել: Որինակ՝ «Կարմիր-ասող» շարքացանի ծայրի ցանիչների միջի տարածությունը հավասար է 345 սմ-ի, յեթե ցանվելիք բուսյի շարքերի տարածությունը 60 սմ է, ապա 345-ը բաժանում ենք 60 ի և ստանում մոտավորապես 6 շարքամիջի տարածություն, նրան ավելացնում ենք մեկ միավոր և կստանանք 7 շարք: Թողնում ենք 7 ցանիչ գործիք միահավասար հեռավորության վրա, իսկ մյուսները հանում: Վորովհետև շարքամշակ կուլտուրաների սեր-

Նկ. 12. Տրակտորի վեցշարքային փնջային շարքացան

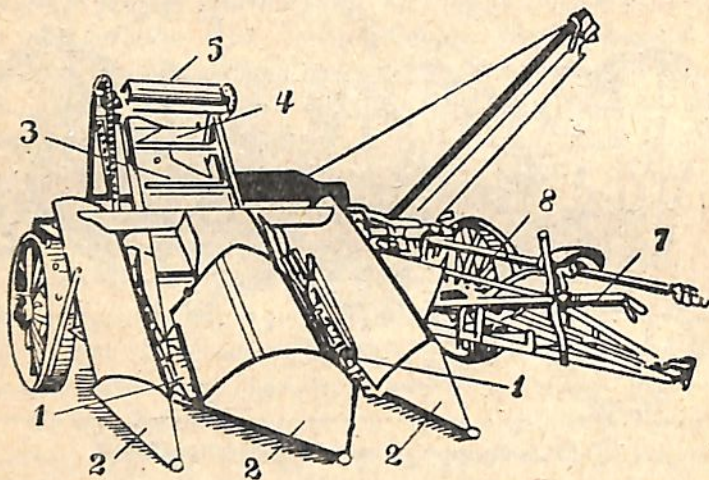
մերը խոշոր են լինում, դրա համար ել շարքացանի ցանող ապարատը (կծիկը) պետք է այնպես սարքել, վոր վոչ թե ներքեից թափ սերմը, այլ վերեից, ուրիշ խոտքով՝ կծիկը պտտեցնել վոչ միայն անվի ուղղութայն, այլ հակառակ (նկ. 11):

Շարքամշակ կուլտուրաների բերքահավաքը կատարվում է թե ձեռքով է թե մեքենայով. առաջին դեպքում շատ աշխատող ձեռք է պահանջում, իսկ մեքենայով հավաքելու դեպքում աշխատող ձեռքեր համեմատաբար քիչ է պահանջում և արագ կատարվում: Յեզիպտացորենի բերքահավաքը, բացի ձեռքով և ամերիկական կարթի միջոցով կատարելուց, կիրառվում է նաև, այսպես կոչված՝ «Պիկեր» մեքենայով, վորն աշտադրում է «Կարմիր Ակսայ» գործարանը:

«Պիկերը» լինում է մի շարքանի և յերկշարքանի (նկ. 12), նա աշխատում է հետևյալ կերպ. աշխատելու ժամանակ յե-

գիպտացորենն իր ամբողջ ցողունով ընկնում է յերկու գլանիկների մեջտեղ. գլանիկները պտտվելով սեղմում են ամբողջ ցողունը և դուրս գցում ճասկը. վերջինս ելեվատրով գնում է դեպի «Մեակեր», այստեղ ամբողջապես մաքրվում է իր շապիկից և արկղի մեջ թափվում: Այս մեքենայով աշխատանքն ընթանում է շատ արագ. մի ժամում հավաքում է 0,8 հեկտ., իսկ մի սրում (10 ժամում) 8 հեկտար:

1931 թվից սկսած «Կարմիր Ակտայ» գործարանը պատրաստում է հատուկ կալսիչներ (սկ. 13), վորի արտադրությունը մի ժամում 10 տոնն է, շարժիչ ուժ պահանջում է 10—12 ձիու ուժ (HP): Նա իր ելեվատորով վերցնում է յեգիպտացորենը

Նկ. 13. «Սեակեր-պիկեր»

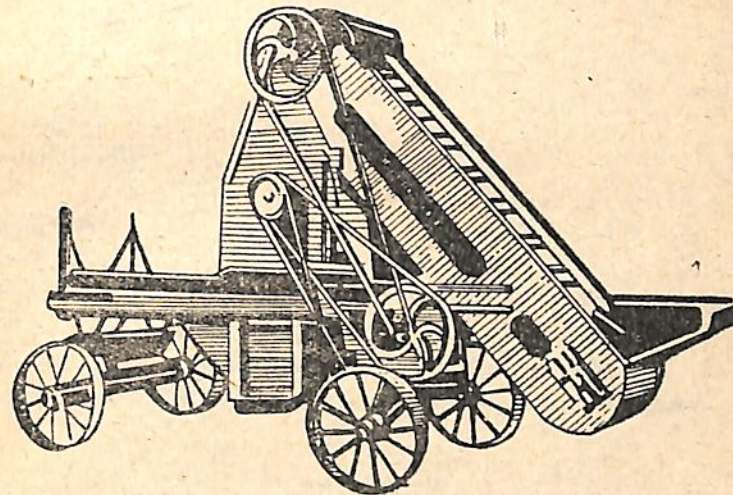
և տանում դեպի թմբուկը. վերջինս դեկերի (ժես) միջոցով կալսում է և սերմերը թափվում են մաղի մեջ, այստեղ տեսակավորվում և դուրս են գալիս:

Արևածաղկի բերքահավաքի տարածված ձևերի հետ մենք արդեն ծանոթ ենք: Վերջին տարիներում տարածված է մեքենայի միջոցով հունձը: Սովորական հնձող մեքենան հարմարեցվում է ցողունի բարձրությունը. կարելի յե գործածել նաև կոմբայնը:

Կոմբայնի խեղերը (հնձող մասը) բարձրացնում են հողից 0,7—1 մ բարձր, թմբուկի և դեկերի մեջ յեղած տարածությունը նույնպես մեծացնում են, մաղերը փոխում և դնում են ավելի խոշոր ծակերով մաղեր: Նույն այս ձևով կարելի յե

հարմարեցնել սովորական կալսիչ մեքենաները՝ արևածաղկի կալսը կատարելու համար: Այս մեքենաների միջոցով շատ հաջող կերպով կատարվում է բերքահավաքը, վորը հաստատված է փորձնական դաշտերում և խորհանտեսություններում կատարված բազմաթիվ փորձերով:

Մեքենայացված տնտեսությունից մեջ վորպես քաշիչ ուժ ծառայում է տրակտորը: Տարբեր ուժի, առհասարակ գյուղատնտեսությունից մեջ և մասնավորապես շարքամշակ ու տեխնիկական կուլտուրաների մշակման ժամանակ, գործածվում են յերկու տեսակ տրակտորներ — սովորական և հատուկ, նայած թե ինչ աշխատանք են կատարելու:

Նկ. 14. Յեգիպտացորենի կալսիչ մեքենա

Հատուկ տրակտորները, վորոնք շինված են շարքամշակ կուլտուրաներ մշակելու համար, ունեն մի կամ մի գույգ առջևի անիվներ, վորոնք հեշտությունը շարժվում են այս կամ այն կողմը: Հետևի անիվները հնարավորություն չափ նեղ են լինում և շարժական, վորպեսզի տարբեր շարքամիջի տարածություն ունեցող բույսերին հարմար լինեն. բացի դրանից, հատուկ տրակտորները — սովորականներից բարձր են լինում՝ այն հաշվով, վոր մշակման յենթարկված բույսերը չփչացեն և չկոտրատեն:

Ս. իշխանությունը վերջին ամսերին խոշոր բայերով առաջ է գնացել ինչպես աշխատանքի մեքենայացման, նույնպես և մեքենաների արտադրության մեջ: Մենք պատրաստում ենք

այնպիսի մեքենաներ, վորոնց մասին կապիտալիստական իրա-
 վակարգում մտածել անգամ չեն կարողանում: Ու իշխանու-
 թյունը լինելով յերկրագործության ամենախոշոր յերկիրը, ձեռք
 և բերում չտեսնված հաղթանակներ գյուղատնտեսության ար-
 տադրության մեջ, իսկ յերկրորդ հնգամյակի ընթացքում ձեռք
 բերվելիք հաջողությունների հիման վրա, մենք ամբողջապես
 մեխանիզացիայի կյենթարկենք գյուղատնտեսությունը և բեր-
 քատվության տեսակետից ել կլինենք առաջին յերկիրը:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Շարքամշակ և տեխնիկական կուլտուրաների նշանակությունը . . . 3

2. Կովկասում տարածված շարքամշակ և տեխնիկական կուլտու-
 րաների մշակությունը

Արևածաղիկ 7

Սոյա 16

Գենազերչակ 21

Յեզիպտացորեն 24

Բրինձ 32

Բամբակենի 37

Կարտոֆիլ 41

Ճակնդեղ 46

Ծխախոտ 50

Աշխատանքի ճիշտ կազմակերպման հերթական խնդիրները . . . 65

Շարքամշակ և տեխնիկական կուլտ. մշակման մեքենայացումը . . 68

А. Т. 5 (3597)

Ответственный редактор Г. А. Потени
Технический редактор О. Тер-Давыдов
Сдан в набор 13.XII 1933 г.
Подписано в печать 25/1 1934 г.
Статформат А5—148x210,
Уполкрайлит Б—6 З Заказ № 6288
Объем 4 печ. лист. Тираж 10 0
Тип. им. „Стачки 1902 г.“ АЧКПО
Ростов н-Дону

«Ազգային գրադարան»

NL0286260

18346

ԳԻՆԸ 70 ՀԱՊ.
ՇԵՆՆ ԿՈՒՐ.

3258

807

1
2

На армянском языке

М. Хачикян

ЗНАЧЕНИЕ И ОБРАБОТКА ТЕХНИЧЕСКИХ КУЛЬТУР

АЗОВО-ЧЕРНОМОРСКОЕ
КРАЕВОЕ КНИГОИЗДАТЕЛЬСТВО

ԳՐԱԳՈՒԼՆԵՐ

ՈՍՆՆՈՎ-ԳՐԱՆ ԳՐԱԿՈՆՍՏԱՆԻ ՓՈՂ. № 53
ԳՐԱԿԵՆՏՐՈՆ (ԿՆԻԳՈՅԵՆՏՐ)